نەوزاد بەندی و شۆڕشی مەعریفەت … لەتیف بێوار

لە چەند رۆژی رابردوودا شیعری ‘ئیتر وای لێهات’ ی شاعیرو نووسەر نەوزاد بەندی لە ماڵپەڕی دەنگەکانەوە بە دیداری خوێنەرانی تامەزرۆی گەیشت، راستە ئەو زۆر شیعر دەنووسێت و دادەبەزێنێت و زۆربەیان بە زمانێکی سادەیەو باسی کێشە رامیارییەکانی گەل و نیشتیمانەکەی و هەروا باری دواکەوتووی گەلەکەی دەکات، بێ ئەوەی زۆر فەنتازیاو هونەرەکانی رازانەوەی شیعریی و زانستەکانی زمان لە خۆ بگرێت، کە لەم حاڵەتانەدا رێژەیەکی زۆر کەمی ئەو جۆرە شیعرانە بە زیندوویی دەمێننەوەو پەسەندی شارەزایانی شیعر دەکرێت، ئەویش تەنیا لە یەك حاڵەتدا: کە دەبێت ئەو دیمەنە رۆژانەیە هێندە شیعریی بێت کە پێویست بە هیچ دەسکارییەك نەکات تاکو بەرگی شیعر لەبەر بکات، وەکو شیعرەکەی گۆران ‘جادە چۆڵ و سێبەر بوو’ کە ئەو لەو شیعرەدا زۆر بە سادەیی گێڕانەوەی دیمەنی بەیانییەکی خۆی باس دەکات، بەڵام ئەو دیمەنە خۆی لە خۆیدا شیعرە.

نەوازاد بەندی هەر لە وێنەکەیەوە کە لەگەڵ شیعرەکەدا دانراوە دەردەکەوێت و وا دیارە کە پێدەکەنێت بە هەموو دەسەڵاتە فاشیست و پۆپۆلیزمەکان و هەموو جۆرێکی دواکەوتنی تاك و کۆمەڵ، هەروەها لەسەر دەریاییەکیش وەستاوە کە هێندە دڵفراوانی و ئارامی ئەو دەنوێنێت، هێندە دەرخستنی وێنەی پۆرترێتی خۆی نییە، بەڵام ئەو شیعرە هێندە سەرنجی راکێشام کە دەمخواست شاعیر بیتوانیایە لەسەر هەناسەی دوو کۆپلەی یەکەم بەردەوامی بدایە بە شیعرەکەو تەواوی بکردایە.

وەکو بەهرەی شیعریی زۆر جوان دەستی پێکردووەو با بەتێکی زۆر گرنگ و سەرنجڕاکێش دەکاتە دەستپێك، سیمبوڵی تیا بەکارهێناوەو ئاید یایەکی زۆر جوانی لە پشتەوەیە، ئەگەر دایك بە سیمبوڵی نیشتیمانی فەرهودکراو لێکبدەینەوەو هەروەها داریش بە حیزب، ئەوا دەگەینە ئەو بەرەنجامەی کە چۆن قەوارەو دەسەڵاتێکی حیزبی و سیاسی هەوڵ دەدات هەموو شتێك قۆرخی خۆی بکات و هەمووان بکاتە خزمەتکار و دەستەو دایەرەی خۆی، هەر لە تاکێکەوە بیگرە تا داهاتی سەرخان و بنخانی وڵات و هەموو دروشم و مارشە نەتەوەییەکان، هەموو ئەو رەمزو کارەساتە مێژووییانەی میللەت تیایدا یەکەم و دواهەم قوربانی بوو، کەواته لێرەدا دەبێت لەگەڵ شاعیردا رووبکەینە تێزی

مرۆڤـایەتی و دروشمە سـەراپاگیرییەکەی، چـونکە کێشەی ئێمە کێشەی مرۆڤ و مافەکانییەتی، ئەوانەی بە ناوی نەتەوەوە خەباتیان کرد ناپاك و میللەتفرۆش بوون و کێشە چارەنوس سازەکانیان هەراجکرد بۆ بەرژەوەندی گیرفان و کورسییەکانی خۆیان. ٢٩ ساڵە جەهەنمێکیان بۆ دانیشتوانی سەر ئەو بستە زەوییە خولقاندووە کە بەکەس ناکوژێتەوە، ڕۆژ بە ڕۆژ و بە نرخێکی سوك و هەرزان زیاتر ویژدانی مردووی قەڵەمبەدەستەکان دەکەن و دەستەمۆیان دەکەن، تا هیچ هیوایەك نەمێنێتەوە کەس دڵی پێ خۆش بکات، تا هیچ تروسکەی ش□ش□□ك نەمێنێتەوە لاپەرەی مێژووی رووزەردی حوسنی موبارەکەکان بۆ هەتاهەتایە دابخات، بەڵێ نەوازاد بەندی وەکو هەر رۆشنبیرێکی بە ئەمەك و بە بڕوا بە تێزی گۆڕانکاری میللەت و رزگاری؛ هەمیشە لەو سەنگەرە پڕ جۆش و خرۆش وشۆڕشەدایە کە خۆی بە یەکەم رووناکی پریشکی ئاگری ئازادی و گۆڕانکاری دادەنێت، دژی حوکمی دواکەوتووی خێڵەکی و مافیایی و چاوەڕوانی میللەت دەکات لەم هەوڵەیدا شوێنپێی هەڵگرن، دوای ئەوەی هەموو حیزب و سیاسەتێك لە کوردستاندا فەشەلی هێنا، درۆزن بوون و ماسکەکانیان لادا بازرگان دەرچوون، هەمیشەش هەروا بووە؛ رۆشنبیرە راستەقینەکان سەرچاوەی گۆڕانکاری و خەباتی راستەقینە بوون، چونکە ئەوان بەرچاویان روونە و ناکەونە ژێر هەژمونی دەوڵەتانی ناوچەییەوە، بەڵکو دڵسۆزانە و پڕ بڕوا چاویان بڕیوەتە هەرەسهێنانی ئەو بەستەڵەکە ڕەشەی دەرگای ژیانی لەسەر مرۆڤ و ئاو و خاکی کوردستان داخستووەو ئەوانەش کە دەستیان لەو زوڵمەدا بووە ئەمجارە بە پۆستاڵی رەشی سەربازییەوە نەهێنراون، بەڵکو بە کڵاشەوە هاتوون و وەکو شەقاوەیەکی نەگریس حساب بۆ هیچ پیرۆزییەك ناکەن و هەموو شتێکیان کردووەتە جێی مامەڵەو بازرگانی، ئەوە بەس نەوت نییە رۆژانە بەبەرچاوی خەڵکەوە دەدزرێت، بەڵکو نەوەکانی ئەو دەعەجانیانەن کە بازرگانی بە دەرمانی ئێکسپایەرەوە دەکەن و گیرفانی نەخۆشی بە دەسەڵات رووت دەکەنەوەو دەشیانکوژن بە پێدانی چارەسەرو دەرمانی خراپ و ئێکسپایەر.
شاعیر زۆر جوان لە دووکۆپلەی یەکەمدا ئەو بەرەواژووەمان بۆ نیگار دەکات و دوو پارادۆکسی زۆر جوان بەکاردێنێت، دایکێکی بێ رەحم و بێ ویژدان و درەختێکی گۆوجەنەر: ئەمەیە بەرەندەو ئەولەویاتی رۆشنبیری راستەقینە لە دۆخێکی نالەباری ئاوهادا، ئەمەیە رۆڵی راستەقینەی مرۆڤی هەستیارو بەئەمەك و دادپەروەر، پێش ئەوەی مەرگی مادی و مەعنەوی هەمووان ببینێت دەیهەوێت لەو خنکانە رزگارمان بکات.

من دایکێ ئەناسم

ئەبێ هەمووان بۆی بمرن و
بۆ كەس نامرێ ..
من دارێ ئەناسم
ئەبێ هەمووان بەر و سێبەر بن بۆی و
بەر و سێبەر بۆ كەس ناگرێ..

بەڵام لێرە بە دواوە شاعیر وادیارە چیتر خۆی ماندوو نەکردووە تا بە تەواوکردنی ئەو کۆپلەیە بەهەمان هەناسەی داهێنەرانەوە درێژە بە نووسینەوەی شیعرەکەی بدات، لەبەرئەمەیە دەبینین ئیتر گوتاری شیعر سادە دەبێتەوەو رەمزیشی تێدا نابینرێتەوە، یەکسەر مەبەستی خۆی دەردەخات و دێتە سەر شارو هەر وەك ئەوەی بۆ نموونە لە دیوەخان□ک□دا یان لە چایخانەی□ک□دا دانیشتبێت و قسە لەگەڵ هاوڕێیەکیدا بکات؛ زۆر راستییەکی سادەو حاشا هەڵنەگری پێدەڵێت کە هەمووان هەر لە گچکەوە تا گەورە، خوێندەوار تا نەخوێندەوار… ئەو راستیی□ دەزانن، ئەویش ئەوەیە (شار کەس بە کەسە)، ئەم راستییە لەو کاتەوە دەزانرێت کە ساڵی ١٩٩١ چۆن خەڵک سنگی خۆی خستە بەر گول□□و راپەڕینی دژی دەسەلاتێکی دیکتاتۆری کردو کەچی لەولاوە دوو حیزبی مێژوو رەش هاتن و خۆیان کرد بە ساحیبی هەموو شت و چەندان دیکتاتۆری بچووکیان قوتکردەوە، هەموو مەلەفداریی وشەڕی براکوژی و دزیی وتاڵان و کوشتن و زوڵمەکانیان بەخەبات نووسیەوە بەو مەبەستەی پشتاوپشتی میللەتی کورد قەرزارباربکەن و شەرعییەت بە دزی و تاڵانی و کوشتن و ستەمەکانیان بدەن و بە ملیارەها دۆلار بدزن و بە داگیرکردنی هەموو سەر زەمین و بن زەمینەکانی کوردستان رازی نابن و دەڵێن تا هەتایە دەبێت ئێمە ئاغاتان بین و ئێوەش خزمەتکار، هەموو هۆکارەکانی راگەیاندن و داهاتەکان بۆ ئەو دروشمەیان تەرخان دەکەن و ئامادەن بێ شەرمانە درۆبکەن- درۆبکەن- درۆبکەن تا میللەت بگەوجێندرێت و بینایی لە دەست بدات، ئەو دۆخە تەنیا بەو شۆڕشە دەگۆڕدرێت و نەوەکانی داهاتوو وەکو مر□ق د□توانن بژین، کاتێك دوای نەوازاد بەندییەکان بکەوین و نەفرەت لە کوردکوژانی ناوخۆ بکەین، ئەوانەی هۆکاری راستەقینەی کاولکاریی و کارەساتە یەك لە دوای یەکەکانی گەلەکەمان بوون، شاعیر دەیەوێت ئەو خەڵکە لە خەوی بێئاگایی هۆشیار بکاتەوە، دەیەوێت هەمووان بە دادپەروەریی و یەکسانی وەکو میللەتێکی زیندوو بژین.

دووبارە بۆ گەڕانەوە سەبارەت زمانە شیعرییە بەکارهاتووەکە لێرەوە شاعیر ئارامی لەبەر دەبڕدرێت و راستەوخۆ دەست دەکات بە تەواکردنی شیع□ر□ک□، ر□نگ□ ه□ک□ارە دەروونییەکەی ئەو خەم و زوڵمە

پەنگخواردووەی ناخی بێت، داخە چەندان ستەم و مەحرومکردن و سوکایەتی لە دەوروبەری خۆیدا بینیبێت و چەشتبێت تا ئاوها ناخی پەنگی رقی پیرۆز بخواتەوە؟

پاشتر و لە خاڵێکی گرنگدا ئەو تێبینییە دەردەبڕین کە ئەو بەو دوو کۆپلە جوانە وەکو سەرەتاو کردنەوەی شیعرەکە دەستی پێکرد، هەرچەندە کۆپلەکانی دواتر کەمتر شیعرین، بەڵام ئەمانە هەمووی وەکو (موبتەدا)یەك بوون، بۆمان هەیە بپرسین: ئەی کوا (خەبەر)ەکەیان ، وەك ئەوەی بڵێت: من دەڵێم.. ئیتر بۆ ئەوەی بزانین بۆ کوێ دەڕوات و دواتر چی لە بەسەر دێت، پاشان بەکارهێنانی مارو کەروێشك دوو خوازەی نا هاوتان، بۆ نموونە گەر بیگوتایە من جرجێک ئەناسم ئەوا لەگەڵ کەروێشکدا دەهاتەوە، بەڵام مارو کەروێشك مەحاڵە لە شێوەدا نزیکییەك هەبێت لە نێوانیاندا، پاشان تەخوێین بۆ گاگەڵ گونجاوەو بەکاردێ نەك بۆ مار، بەڵکو مار دەبێت سەری پان بکرێتەوە، ئەگەرنا ئەوا گەر نیوەی بقرتێنیت سەر لەنوێ دروست دەبێتەوە مادام سەری وەکو خۆی زیندووە… دەستەواژەی (کەس لە گوێ کاڵتری پێ ناڵێ) بەڵێ بۆ هەڵوێستیی میللەت دەنوێنێت بەڵام بە هەمان شێوەی (شار کەس بە کەسە) تەماشا دەکرێت لە رووی بەهای ئەدەبییەوەو هەردووکیان وتەو قسەکردنی رۆژانەن، باشە ئەی شاعیری گرانقەدر من وەك خوێنەرێك بۆم هەیە بپرسم و بڵێم: گەر تۆ دەندەی تر زۆر دەناسیت زۆر گونجاوتربوو لێرەدا ماناو ئاکارە چەوت و چەوێڵەکانیان بکەیتە خوازەی شیعریی و بە رووی مەجازدا وەکو پێشنیارێك (بۆ نموونە) کۆتایی بەسەرهاتەکەت تەواوکردایە، یان هەڵوێستی تۆی رۆشنفکرت بکردایە بە قوفڵی تراژیدییەکان و خوێنەرت لەو خاڵەدا رابگرتایە تا بیری لێبکردایەتەوە، هەرچەندە بە داخەوە لەمڕۆژگارەدا و پاش ئەوەی لە ماوەی ٢٩ ساڵی حوکمی جەهالەت و قەرەقوشدا هەوڵدراوەو هەوڵدەدرێت زۆر بەی خەڵك نەفام بکرێت و لەمحاڵەدا زۆر ئەستەمە شیعرێك رایانچڵەکێنێت، زۆر زەحمەتە ئەو قەیشە کە مەڵایەتییەو لادانانە بە شیعرێك راست بکرێتەوە، ئەوان گیانی نیشتیمانپەروەریان لەناو دڵی تاکەکاندا کوشت…شاعیر بەس پینووسەکەی بەدەستە، ئیتر هیچ دەزگایەکی زەبەلاحی ئیعلامی نییە کە ملیۆنەها دۆلاری دزراوی هاوڵاتی تیا سەرف دەکرێت مانگانە و نەك بەس بێ سوودن بەڵکو خەڵك گەوج دەکەن، ئیتر شاعیر دەڵێت: تاکەی بەس.. با ببینین کە چۆن نەوزادەکان دڵی هەموو لەوبەبارەکان و ئەو خاوەن هەڵوێست و خامە بەدەستانە خۆش دەکەن کە هەموویان خەمناکانە گۆشەگیربوون یان گۆشەگیرکراون و هەر خۆیان دەخۆنەوە، شۆڕشی مەعریفەت، شۆڕشی ئینسان، شۆڕشی دادپەروەریمان پێویستە…

من شارێ ئەناسم
کەس بە کەس نییە و
هەر کەسەی بە میزاجی خۆی
ڕەوڕەوەی مێژوو لێ ئەخوڕێ ..
من مارێ ئەناسم ،
سەد ساڵە ڕۆڵی کەروێشک ئەبینێ و
لە گوڵ کاڵتری پێ ناڵێن
هیچ کەسێ تێی ناخوڕێ ..
دڕندەی تر زۆر ئەناسم
کە لێرەدا ناوترێ ..

ئەو شارەی لە دەموچاو نزیکترە – شیعری: ئەدۆنیس … وەرگێڕانی: عەبدولڕەحمان فەرهادی

ڕۆژگاری ئەو شارە لەژێر ئەو کەوانانە بەڕێوە دەچێ کە وێرانە دایمەزراندوون
شوێنەکە پڕ لەو تارماییانەن و خەریکی سەیرانن و تاریکی ڕێبەریەتی
بە کووڕەکووڕ دەچمە ژوورەوە و کەمەرم خەریکە بۆردوومان دەکرێ
کازیوەش خۆی دڵنیای کردم کە ئەو کەمەرەی ڕووناکییە
لە چ شوێنان تاریکاییم نەبینیوە بەمجۆرە دڵخۆش بێ.
هەور بە پستەپست قسەبارانی دەچڕی و
بایش باسی کەزیی تۆزوبای دەکرد
وەك ئەوەی شەهوەتی ژیان لەنێو شەهوەتی مەرگدا بتوێتەوە.

- لە هەموو لاوە سیاسەتی خۆڵەمێش دەپارزنرێ
- خۆڵەمێش بانگڕاهی ئاسۆیە
- بەس شەو لەخەو ڕاکە، ئەی ئەستێرەی خەوتوو.

لەسەر دەستی خێروخۆشی.

——— 2 -———

بەکووڕەکووڕ دەچمە ژوورەوە و کەمەرم خەریکە بۆردومان دەکرێ

کازیوەش خۆی دڵنیای کردم کە ئەو کەمەرەی ڕووناکییە
موزیقا خیانەتی کرد
هیچ ئامێرێ نییە، بەڵام هەست دەکەی دەنگت ژێیەکی پچڕپچڕە،
نابینرێ، دەنگەکانیش بەفرێکی ناوەختن، لە شوێنێکن بۆ ئەوان
نییە.
ئاوریشم خیانەتی کرد.
تەماشای ئەو نانە بکەن کە دەچنە شوێنێکی بێجێ، شەڕابی توو
لەگەڵ خۆتان ببەن کە لەنێو جامێکدا بێ وەك کرمێکەی ئاوریشم
وابێ.
هێلکەش خیانەتی کرد.
هەموو ڕووکارێ تاوانبارە و هەموو ناخێکیش بێگوناهە
بەبیر خیانەتی کرد
چاوەنواڕی کەس ناکا، چاوەنۆڕی هیچ ناکا
جەستەیەکە و وەك گۆچانێ وەستاوە کە با خۆی خستبێتە سەر
گەورە خیانەتی کرد
ئەو درەختە چەندە سەرسوڕهێنەرە
لە ڕۆیشتن ناکەوێ بەڵام ڕووەو بەرزایی
ئاسمان پێش ئاسمان.
شێخ مەکاریە خیانەتی کرد
ڕێگای ماڵی ئەو ژنەی کە خۆشیدەوێ، پێچاوپێچە و تەواو نابێ
ئەوەتا خەریکی مردنە و هەردوو قۆڵی کردۆتەوە.
ثابت خیانەتی کرد
دەموچاوی ئەو گەشتە چەندە چرچولۆچە
چاڵایی جەستەی ئەم کاروانە چەندە قووڵە.
بازاڕی تەویلە خیانەتی کرد
منداڵیی بزاق دەبردرێ
بەڵام ساڵێ بە ساڵێ
چوونە دەرەوە تێیدا گەورە دەبێ و هاتنە ژوورەوە بچیك
سەعیداغا خیانەتی کرد
دەستی سەفەر لەسەر سەرکە و
خۆشییش سەرەکەی دیکەتە
چۆن دووری نابێتە خوێنبەری نزیکی؟
ئایا سییەکانی ڕەهەندیش گەشتیارن؟

——— 3 ———

- بڕۆن: بەیانی بۆ ئەمڕۆ نییە
- بزربوون لەسەر پەپکەی خۆر چاپکراوە.

دەتەوێ مەرگ ببینی لەبەردەمتا ژیان وەکو تۆپ غلکاتەوە؟

دەتەوێ ئەم ساتە بنووسییەوە لە بارودۆخە تایبەتییەکانیدا دەستی بەسەردا بگری، لەخۆگەوزاندن و گرژبوون و خاوبوونەوەیدا
لەکاتێکدا هیچ سات و شوێنێ بەشداریی لەگەڵدا ناکەن؟
کەواتە هەر دەبێ لەسەرێکی دۆزەخدا بژی، لەسەر کەناری جەهەننەمێك،
لە باوبژێکدا کە لە نووکی سەری نێزە هەڵدەکا،
لە ڕێوبانێك کە مێروستان خۆی نەتوانێ بەسەریدا بڕوا
لە جەنازەی هاوڕێیەتی و خۆشەویستیدا، پرسەی ناشتنی بیر.

- لە هەموو شاران هەر شەقامێ دایك و باوکی هەیە و هەموو شەقامەکانی ئەم شارە سێوین
- لێرەدا دەستی زەمین زۆر بەتوندی کار لەگەڵ دەستی ئاسمان دەکا.

—— 4 ——

ئەوە خۆرە لە گۆڕەپانی ناندا دەستی لە چۆکی وەریناوە و دانیشتووە،
دەموچاوت چواردەوری داوم
لەکاتێکدا دووردەکەویەوە و دوور دەکەویەوە
ئەی ئەو شارەی لە دەموچاو نزیکتری.
—— سەرچاوە: ژ 10972 ی الحیاة ——-

خولگەکان

1

جەستەت خۆی لەخۆیدا گوڵی سەر ڕێگاکەتە
گوڵێك لە یەك ساتا هەڵدەوەرێ و دەپشکوێ

2

گەر ڕێگاکەت خۆش بێت
گەر دەوروبەری دۆزەخ نەگاتەوە
بە دۆزەخ خۆی
هەنگاوەکانت لە دەرازینکەوە دەوەستن
چەندە ڕۆیشتی و من ڕۆیشتم

3

هیچ جارێ هەستت کردووە
بەرەبەیانێك بۆ هەنگاوەکانت تەسك بێت؟
کەواتە بەئاگا هاتووی و جەستەت تژی لە خۆشەویستییە

4

هەرچەندە دەریا خوڕڕەی بێ

جەستەش پستەپستێکی هەیە، خوڕڕەکەی
لەو توندتر و دوورترە
5
جوانترین و پاگژترین باران
سەرچاوەکانی ڕووح ئاودەدا
ئەوەیە کە لە هەوری جەستەدا دەبارێ
6
بیر لە جەستە جوێ بۆتەوە
تەنیا باڵندەیەکە لە پووش
7
هەر بەرەبەیانێك جەستەیەکی ونبووی خۆی هەیە
هۆردوو بازووی زارۆکت بۆ دەکاتەوە
8
بدوێ، وەك چۆن باڵندە دەدوێ
بیابانیش چاوەنۆڕتە و
گوێت بۆ دەگرێ
9
چۆن زۆرم لێدەکەی پاڵپشتت بم
هەر خۆت بووی هۆردوو شانت دزیم
10
ڕۆشنایی نزیکترین هاوڕێی بیرە
سایەش نزیکترین هاوڕێی جەستەیە
11
دەستەکانت بخەرە نێو دەستی خۆر:
تۆ و ئەو دووانەی ڕۆشناییین
12
خەون پاسەوانیی دەرگاکانی پێسپاردم
کلیلەکانیشی لەگەڵ خۆی برد
13
لێرە، لەسەر ئەم ڕووپەڕە
بەتایبەتی لەنێو ڕەشاییەکەیدا
کاروانێ لە خەونەکانم دێو ڕادەبرێ:
چیی بە خوێنم بێژم ئەی مەرەکەب
کە لە لێژایی ترەوە دەردەچێ؟
14
نووسینی فەزا جێی کوژانەوەی
بای لێ نابێتەوە

15
کەنارەکان ماڵی شەپۆلەکانن
شەپۆلەکان کۆچی کەنارەکانن
16
هیچ هۆکارێکی وام نییە بەس بێ
تا ئاماجی جەستە دەربخەم
17
جگە لە زمان، هیچ ڕووپۆشێ نییە
زمانیش لێفەیەکی کونکونە
18
تەواوبوون نییە و چ ڕێیەکیش بەومان ناگەیەنێ
ئەوە هەموو ڕێیەکەمە
19
ناتوانیت ڕۆشنایی بنووسی
تەنیا بە مەرەکەبێ تێکەڵ بە سێبەر نەبێ
20
هۆشیاربوونی ڕاستەقینە
فێرت دەکا چۆن بخەوی
21
شیوەننامەی هاوڕێ
تیکەڵاوی چەو و ئاردی ناو پووشە
بە پەیکەرێکی بەردینەوە لکێنراوە:
ماڵەکەمان ئاوا بوو
هەموو شتێ وا دەستیپێکرد
* * *
خەونەکان خێزانێکی تریان هەبوو
* * *
تێکەڵی جوتیاران دەبم
هەندێکیان لە باوەشی درەخت دەخەوتن
هەندێکی تریان لە ڕۆخی ئاسۆ
* * *
منداڵیی خۆی لەگەڵ کووزرە گەنم بەبا دەدا
* * *
بە تاکە ڕێیەك گەشەی کرد: ئەو ڕێگایەی
کە خۆر بەسەریدا دەڕوا و، دێ و ڕادەبرێ
* * *
لەنێوان دوو خەمدا ژی:

چۆن ڕۆشنایی بۆ زمانێکی تر وەردەگێڕێ و
چۆن تاریکی دەنووسێتەوە
* * *

خۆر پێیگەیاند و شەو چنیی

سەرچاوە: الحیاة / ژمارەی ڕۆژی 6/5/2003

ڕۆڵی باشووری کوردستان لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا -1- ڕەسوڵ بۆسکێنی

بەشی یەکەم

بارودۆخی نالەباری دەوڵەتی عوسمانی و قاجاری

نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم بۆ هەردوو ئیمپڕاتۆری ئێران و تورکیا قۆناغی هەرەس هێنان و داتەپین بوو، ئاشوب سەرانسەری ئیمپڕاتۆری تەنی بۆوە، هەردوو ئیمپڕاتۆری لەسەرە مەرگ دابوون، بە ئەندازەیەك گیرۆدەی تەنگوچەڵەمەی سیاسی و نائارامی ببوون سەریان لێ شێوا بوو، نەدەپەڕژانە سەر هیچ شتێك.
کوردستان لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەمدا لەناو ڕەوشێکی تا دوا ڕادە بەربادو وێراندا دەژیا، جەنگ و شوێنەوارەکانی جەنگ هەموو گۆشەیەکی ئاوەدانی کوردستانی وێران کردبوو، باجی زۆر و زوڵمی باجگرەکانی هەردوو دەسەڵاتی ناوەندی، جوتیارانی هەردوو دیوی سنووریان دادۆشیبوو، قورسایی زۆری بودجەی جەنگەکانی عوسمانی و سەربازگیری کوردەکان بڕستی لە کوردەکان بڕیبوو، داڕزانی ئابووری ئیمپڕاتۆری عوسمانی و قاجاری هێندەی دیکە بینی لە ئابووری کوردستان گیرکردبوو، زۆربەی جار سوپای ناوەند بەسەر نێزە و چەك باجی زۆریان بۆ خەزێنەی بەتاڵبوویان کۆدەکردەوە و گوند و شارۆچکەکانیان خەڵتانی خوێن دەکرد، ڕەنگە ڕووداوی کانوونی یەکەمی

(1872)ی مەرگەوەڕ کە سوپای ئێران بۆ باج سەندن و ماڵیات وەرگرتن ئاگریان لەو ناوچەیە بەردا و ڕانە مەڕیان دەدزی نموونەیەکی زۆر بچوك بێت.

لە کاتی جەنگی ڕووسی – عوسمانی (1877) سوڵتان عەبدولحەمید بانگی جیهادی دا، بۆ بەشداری موسڵمانان لە غەزای ڕووس دا، شێخ عوبەیدوڵڵا لەگەڵ چەند سەد کەس لە موریدەکانی خۆی، بەدەم ئەم بانگەوازەوە چوو بۆ قەڵای بایەزید، کە لەلایەن سوپای ڕووسەوە داگیرکرابوو، لە ڕۆژانی شەردا نزیکەی پێنج هەزار کورد، کەلەسەرانسەری کوردستانەوە هاتبوون، لەژێر سەرکردایەتی ئەودا کۆبوونەوە.
لە بانگەوازی جیهاد، کوردان لەهەموو لایەکەوە بەدەوری شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا کۆبوونەوە، چونکە ئەم شێخە ناوی (سوڵتان ئەلعەشایر)ی لێ خەینابوو، کەوتبووە سەر کۆکەرەوەی سەروەری و سەربەخۆیی، لەهەموو لایەکەوە، خەریکی کۆکردنەوەی کەرەستە و چەك و چەکی شەڕ و سەربازی بوو، لەساڵی (1294ك – 1877ز) کە دەوڵەتی عوسمانی هەرا و پشێوی تێکەوت شێخ عوبەیدوڵڵا شێخانی ئالی عوسمانی چوونە لای و فەرماندە و سەرانی لەشکری عوسمانیش ئامادەبوونی ئەمیان بەهەلزانی و بەوپەڕی ڕێزەوە هێنایانە ناو (شار) و هاتنی ئەویان بە تەلگراف بەسوڵتانی عوسمانی ڕاگەیاند و لە (بابی عالی)شەوە فەرمان بە سەرکردەکانی لەشکر درا، تا چادر و کەرەستەی شەڕی بۆ ئامادە بکەن و سوروساتی خۆیان بەگوێرەی پێویست بۆ دابین بکەن.

کوردەکان حەزیان نەدەکرد بەشداری ئەو جۆرە کردەوە جەنگەڵیانەوە بکەن، هەر لەسەرەتای شەڕەکەوە ناڕەزایی و مل نەدانی خۆیان پیشانی سەرۆکە شێخەکانیان داو هەر ئەوەندەی هەلیان بۆ هەڵکەوت مەیدانی شەڕیان بەجێ هێشت.لەبروسکەی فایق پاشا لە (17)ی تەموزی ساڵی (1877) بۆ موختارپاشای ناردبوو، ئاشکرا ئەو ترسە گەورەیەی دەردەخات چۆن کوردەکانی سەر بە شێخ عوبەیدوڵڵا بەهۆی کەمی ئازوقە و نەبوونی چادرەوە نیازی بڵاوە لێ کردنیان هەیە و چەکە کۆنەکانیان فڕێ دەدەن و چەکی نوێ تر و شتی تر کۆ دەکەنەوە و دەیبەن. زۆری نەبرد کوردەکان کەوتنە ئەوەی دەستە دەستە وازبێنن، ئەمەش شێخ عوبەیدوڵڵای ناچار کرد واز لەو هێزە بێنێ کە ئابڵۆقەی بایەزیدی دابوو بەرەو (بارگیر) بگەڕێتەوە.

ئەگەرچی هێزەکانی میلیشیای کورد لەلابەلا کردنی چارەنووسی ئەم جەنگەدا دەورێکی کاریگەر یا باشی نەگێڕا، جەنگ بەسەرکەوتنی

ڕووسیا و تێشکانی عوسمانی دوایی هات، بەڵام پایەی شێخ عوبەیدوڵڵا لەناو کوردا لەجاران زیاتر بەهێز و جێگیر بوو، هوشیاری سیاسی زیاتر قوڵ بوو، چاکتر شارەزای دیوی ناوەوەی ئیمپڕاتۆری عوسمانی و لاوازیەکانی و گیروگرفتەکانی بوون، سروشتی دینیی دەوڵەت و جیهاد و غەزای عوسمانی ناسی، نفوزی کاریگەری بێگانە و پێوەندییەکانی نێوان دەوڵەتان تێگەیشت، ناسیاوی زۆرتری لەگەڵ گەورە پیاوەکانی کورد و ناوچەکانی پەیداکرد، چاك تر ئاشنای هەلومەرجی ژیانی خەڵکی کوردستان بوو، هەندێك چەك و تفاقی جەنگی دەستکەوت، ئەزموونی جەنگی بەدەست هێنا. شوێنی شێخ عوبەیدوڵڵا لەناو کوردا، ناوبانگی لەناوچەکەدا، نەك وەکو شێخێکی تەریقەت، بەڵکو وەکو ڕابەرێکی ناسراوی دینی، سیاسی، سوپایی درەوشایەوە.

بەدرێژایی ساڵەکانی (1878- 1880) ئابووری کوردستان لە دوا باری تێکچوون و وێرانەیی دابوو، برسێتی بڕستی لە خەڵکی کوردستان بڕیبوو، بەنموونە تەنیا لەناوچەیەکی وەك هەکاری دە هەزار کەس لەبرسان مردن، برسێتی کوردە کۆچەرەکان و نیمچە کۆچەرەکانیشی گرتبۆوە، هەزاران کەس لە ڕەوشێکی بێ هوودەیدا دابوون و بەرەو ناوچەکانی باکوور بۆ سەر سنوورەکانی ڕووسیا ڕایاندەکرد، بەو هیوایەی نەوایەك و ژەمە خواردنێك لە ڕووسیا بەدەست بخەن، ڕەوشی کوردستانی بندەستی ئێران لە کوردستانی بن دەستی عوسمانی چاکتر نەبوو، ڕۆژنامەی " مشاك" لەو بارەیەوە نووسیویە:
" برسێتی لە زۆر ناوچەدا وایان لە خەڵکەکە کردووە هۆش و گۆشیان لەدەست بدەن و باکیان بەسیستەم و یاسا نەماوە و بەکۆمەڵ پەلاماری ئەنبارەکانی دانەوێڵە دەدەن، بۆ تاڵان کردنی" لەناو ئەم ڕەوشە پڕ برسێتی و تێکشکانە سیاسی و ڕۆحییەدا شێخ عوبەیدوڵڵا وەکو سەرکردەیەکی کارسماتیکی ڕۆحی و دونیایی بە دیارکەوت. دۆخی قورس و ناهەموار کوردەکانی هان دەدا پشتگیری هەوڵ و تەقەللاکەی شێخ عوبەیدوڵڵا بکەن، ئەو هەوڵ و تەقەللایەی بۆ لێدانی موچەخۆر و دەزگاکانی دەوڵەتی عوسمانی تەرخان کردبوو، ئەو دەزگایانەی کار و پیشەیان ڕووتاندنەوەی خەڵك بوو.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەو دادپەروەریەی دەینواند، بەو ژیانە ساکار و خاکی و خۆبەکەم زانینەی هەیبوو، خەڵکەکەی ژێردەستی ناچارکردبوو ڕێزێکی زۆری لێ بگرن، " قەت ڕەشوەتی وەرنەدەگرت، ڕێگای نەدەدا خەڵکەکەی دەوروپشتیشی وەری بگرن، ئەوەی لای بدایە بەشی کوشتن بوو، مرۆڤێکی ڕۆشنبیر بوو، بەپێی توانا هەوڵی دەدا لە بیروباوەڕ و جۆری ژیانی کۆمەڵگای خاوەن شارستانیەتی وردبێتەوە، دژی دزی و

جەردەیی و تاڵان کردن بوو، حەزی دەکرد نەتەوەکەی ببێتە نەتەوەیەکی دامەزراوی پێشکەوتوو، ڕێزێکی زۆریان لێ دەگرت، وەك سەرۆکێکی دادپەروەر و مرۆڤ خواز سەیریان دەکرد، ناوداری و پایەبەرزی شێخ عوبەیدوڵڵا گەیشتە ڕادەیەك كوردە موسڵمانەکان پاش سوڵتان و شەریفی مەککە بەپیرۆزترین کەسی دابنێن.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەهۆی ناو و شۆرەتی لەڕووی پاکی و لەخواترسیەوە، بەهۆی توانای شەخسیەوە، وە بەهۆی حەماسەتی لایەنگرەکانیەوە، توانی دەسەڵاتێکی زۆر فراوان و بەرین بەسەر کوردەکاندا وەدەست بێنێ. لەبەرئەوە سەرخێڵ و هۆزە جۆراو جۆرەکان ئامادەبوون گوێ ڕایەڵی بکەن. وروژاندن و هەستێکی زۆر لەناویاندا بەگشتی خوڵقێندرا بەو واتەواتەی لەئارادابوون، سەبارەت بەو ئیمتیازاتانەی درا بە ئەرمەنیەکان، گریمانێکی زۆریش هەیە شێخ سوودی لەمە وەرگرتبێ، دەستنیشانی یەکێتی نێوکوردەکانی کردبێت بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خودی خۆیان. ئامانج و نیازی شێخ یەکگرتنی هەموو کورد بوو، لەهەردوو خاکی تورکیا و ئێراندا، بۆ ئەمارەتێکی سەربەخۆ یا نیمچە سەربەخۆ بەسەرۆکایەتی خۆی.

لەو ماوەیەدا شێخ چەندین نامە و بانگەوازی بۆ سەرۆك هۆزە کوردەکان نارد تا هاوکاری بکەن، بۆ وەدەرنانی دەسەڵاتدارە عوسمانیەکان لە کوردستان، گومانی تێدانیە ئامانجی شێخ لەو نامە و وتارانەدا لەم ماوەیەدا ناردوونی بۆ سەرخێڵە جۆراوجۆرەکانی کوردستان ڕێکەوتون لەسەر دامەزراندنی کوردستانێکی یەکگرتوو بۆئەوەی لە دۆخێکدا بن بتوانن خۆیان کاروباری خۆیان بەڕێوەببەن بەبێ دەستێوەردانی دەسەڵاتدارانی تورکیا یان ئێران.

سەرەتای دەست پێکردنی ڕاپەڕینەکە

شێخ عوبەیدوڵڵا لە بارودۆخی نالەباری وڵات و پەرێشی بۆ نەتەوەکەی خۆی لەهەوڵی بێ وچان دابوو، بۆ یەکخستنی کورد و ئاراستە کردنیان بۆ ڕاپەڕینێکی سەرتاسەری، هەرچەندە ئەوەی لەبەر دەستماندایە چەند زانیاریەکی کەمن دەبارەی سەرەتای سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکە، بەڵام ئەوەی ئاشکرایە شێخ عوبەیدوڵڵا هەر لەبەهاری ساڵی (1979) دەستی کرد بە ئامادەکاری بۆ بەرپاکردنی بزوتنەوەیەکی کوردی هاوبەش لە ئێران و تورکیا، هەروەها کاری کرد بۆ ڕاکێشانی ئەو سەرکردە و شێخانەی خاوەنی زۆرترین دەسەڵاتن، لەسەر هەردوولای سنووری نێوان تورکیا و ئێران. بۆئەوەی لابدە لای ڕاپەڕینەکەی.

لەهەمان کاتدا شێخ هەوڵی دەدا بۆ بەدەستهێنانی کۆمەك و یارمەتی دەرەکی بۆ بزووتنەوەکەی لەمەشدا زیاتر شێخ لەمەیدانی سیاسەتکاریدا پشتی زیاتر بە ڕووسیا دەبەست نەك بەریتانیا، کە

دەهاتە سەر ئەوەی هەڵوێستی ڕوون بکاتەوە دەیوت: "باشتر وەهایە لایەنگیری شێر بیت نەك هی ڕێوی".
بۆ گەشەی ڕاپەڕینەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا لەوە گەیشتبوو هەتا سەرۆکە کوردەکان یەك نەگرن کورد سەرکەوتن بە خۆیەوە نابینێ، مەرجی هەر گەورە و بەئامانج گەیشتن، تەنیا لە ڕێی یەکێتیەکی ڕاستەقینەی کوردەکان و خۆ ئامادەنێکی قایم و پتە و بۆ پێکھێنانی ڕاپەڕینێك دەهاتەدی، لەبەر ئەوە نوێنەرانی خۆی ناردە هەر چوارقوڕنەی وڵات و داوای لە سەرۆکە کوردەکان کرد بەیەکەوە لە ڕووی دەوڵەتی عوسمانی و ئێرانییە داگیرکەرەکان ڕاست ببنەوە.
شێخ عوبەیدوڵڵا لە نامەکانیدا ئەو ڕاستیەی دەست نیشان دەکرد تا چ ڕادەیەك میللەت لە دۆخێکی قورس و تاڵ دا دەژی، ئەوەشی دووپات دەکردەوە دەوڵەتی عوسمانی و ئێران کەم و زۆر مافی ئەوەیان نیە سەردارێتی کورد بکەن، کە دەهاتە سەر ڕاپەڕینی چەکداریش شێخ لەوە دەدوا ئەگەر بێتو هەموو سەرۆکە کوردەکان پشتگیری ڕاپەڕینەکە بکەن، سەرکەوتن مسۆگەرە و گومانی تێدا نییە، شێخ لەتەك نامە ناردنیشدا نوێنەری شارەزا و قسەزانی خۆی ناردە لای سەرۆکە کوردەکان، بەو نیازەی مەبەستی شێخیان بۆ ڕوون بکاتەوە و بەلای بزووتنەوەکەدا ڕایان بکێشن، ئەو نوێنەرانەی شێخ گەیشتنە ڕووسیاش، بەناوی شێخەوە داوایان لە کوردەکانی ئەوێ کرد بدەنە تەك ڕاپەڕینە گشتیەکەی کورد.
لە هەمووان زیاتر سێ کەس لە سەردارانی کورد بوونە سۆنگەی بزواندنی شێخ عوبەیدوڵڵا، هەمزاغای مەنگوڕ و عەبدوڵڵاخانی زەرزا و محەمەد ئاغای ڕەوەند و سەرانی تری عەشایریش پشتیوانیان کرد.
دوای ئەوەی هەمزاغا چووە لای شێخ عوبەیدوڵڵا هانیدا دەبێ ڕاپەڕێت، ئەویش کە هەستی بە پێویستی بارودۆخەکە کرد، سەرانی خێڵەکانی بۆ ڕاپەڕین بانگهێشتن کرد. ل□ هەموو لایەکەوە کوردێکی زۆر ل□ دەوری شێخ عوبەیدوڵڵا ک□ بوونەوە.

ماویەتی …

دوو کاتژمێر لەنێو دایناسۆرەکان یان لە ڤایرۆسی کۆرۆناوە بەرەو دایناسۆرەکان … هیوا ناسیح

پزیشکەکان و ئەوانەی زانیارییان لەسەر زیندەوەرزانی یان بایولوژی هەبێت دەزانن کە ڤایرۆس یان ڤایرەس بچوکترین تەنێکە کە بتوانێت مرۆڤ و گیانەوەران توشی نەخۆشی و درم بکات، هەرچەندە تا ئێستاش زۆربەی زانایانی زانستی زیندەوەرزانی وەک زیندەوەرێک پێناسەی ناکەن ، ئەمەش بە هۆی ئەوەی کە ڤایرەس خۆی سەربەخۆ توانای زاووزێ یان زۆربوونی نییە و پێویستی بە ناوەندێک (خانەیەک) هەیە کە بتوانێت تێیدا زیاد بکات و توخمی خۆی بپارێزێت….
دایناسۆرەکانیش گەورەترین گیانەوەرن کە مرۆڤایەتی تا ئەم سەردەمە لەرێگەی پشکنین و کنەکاریی ناسیبێتی و پەی پێبردبێت، ئەمەش لە رێگەی ئەو پاشماوەی ئێسکەپەیکەر و شوێنپێ و پارچە بەبەردبووانەی کە دەیان مەتر لە ژێر چینەکانی ژێر زەویدا لە شوێنە جۆراوجۆرەکانی جیهاندا دۆزراونەتەوە. وەک سەلمێنراوە دایناسۆرە گەورەکان کێشیان لە نێوان ٥٠ تا ٦٠ تۆن بووە و ٢٠ تا ٣٠ مەترێک درێژ بوونە، هەندێکیان رووەکخۆر و هەندێکیشیان گۆشتخۆر بوونە.
ئەم گیانەوەرانە کەوەک زانراوە دەیان جۆریان هەبووە و دوا جۆرەکانیان پێش ٦٦ میلیۆن ساڵ لەمەوبەر لەناوچوونە، جا لە ئەنجامی پیاکێشانی نەیزەک (بەردی ئاگرینی بۆشایی ئاسمان، کە لە هەسارەکانی ترەوە بەرەو زەوی هاتوونە و بەر زەوی کەوتووتنە و دەکەون) ئاگری گەورە کەوتبێتەوە، یان بە هۆی بورکانی گەورە و مەزن، کە بووبێتە هۆی ئەوەی ڕووبەرێکی فراوانی سەرزەویی بسوتێنێت بەهۆی پێژانی ئاگر و دەردراوی شلەی ئاگرین و داخرکراوی ناخی زەوی لە دەمی بورکانەکەوە یان هۆکارێکی تری نەزانراو.
دیارە من ساڵی ١٩٩٥ بەشی بایولوژی کۆلیژی زانستەکانی زانکۆی سەلاحەدینم تەواوکردوە، خولیای سەردانیکردنی مۆزەخانە و بینینی فیلمی بەڵگەنامەیی لەسەر ئەو بوارەم هەیە، بۆیە دوێنێ بۆ دوورکەوتنەوە لە دڵەڕاوکە و ترس و هەواڵەکانی نەخۆشی کۆرۆنا، لەگەڵ منداڵەکانمدا سەردانی مۆزەخانەی دایناسۆرەکانی ئاتالم لە

نزیکی شاری زویرخ کرد، کە یەکێکە لە گەورەترین دۆرنخانەکانی بواری دایناسۆرەکان لە ئەوروپا و جیهاندا، بۆیە ئەم مۆزەخانەیە لە سەرتاسەری جیهانەوە بە ناردنی پاشماوەو ئێسکەپەیکەر و بەبەردبووەکانی ئەو چاخانە کۆمەک دەکرێت. بە جۆرێک ئێستا ئێسکە پەیکەری دە دایناسۆری جۆراوجۆری تێدایە، کە ئۆریگینالن.

گەران و سەیرکردنی دۆرنخانەکە بە وردی و سەرنجەوە زیاتر لە دوو سەعاتی دەوێت. بەڕاستی مرۆق سەری دەسوڕمێت لەو پاشماوە و ئێسکەپەیکەرانەی دۆزراونەتەوە و بەشێوەی ئەندازیاریی و زانستی بە تێبینی و داتا و زانیاریی وردەوە پیشاندراون. سەرسام دەبیت بەو سەلیقە و لێزانیی و کنەکاریی و بەدواداچوونانەی بۆ پشکنین و کۆکردنەوەی زانیاریی لەسەریان ئەنجام دراوە و دەدرێت.

سەردانیکەران سەرەڕای بینینی ئێسکەپەیکەر و ئەو گیانەوەرانە و بەچکەکانیان و هێلکە و تەنانەت رووەکانی ئەو چاخانە کە خۆی لە سەدان ملیۆن ساڵ دەبینێتەوە و لە رێگەی تیشکی کاربۆن-١٤ ەوە مەزەندە بۆ تەمەن و چاخەکانیان کراوە، هاوکات خۆشحاڵ دەبن بە دیمەنی ئەو نمونە (مۆدێل) ی دایناسۆرانە کە بە پلاستیک و ماددەی دەستکرد بە شێوەیەکی زۆر هونەری و جوان نمانیشکراون، کە هەر دەڵێی دایناسۆرەکانن و زیندووبوونەتەوە!! جگە لە دەیان و سەدان وێنە و چەندان فیلمی دۆکیۆمێنتاریی (بەڵگەیی) زانستی و بایولۆژی و زەویناسیی لەسەر بەبەردبووەکان. بۆ نمونە پارچەیەک داریی بەڕووی بەبەردبوو کە وەک مەڕمەڕی لێهاتووە کراوە بە شێوەی تەختەیەک تا لەسەری دابنیشی و وێنە بگریت، لە ژێریدا نوسراوە:

ئەم تەختەیەی تۆ لەسەری دانیشتوویت تەمەنی دووسەد ملیۆن ساڵە!!

دیارە لەوێدا جگە لە دایناسۆر ئێسکە پەیکەری گەورەترین کیسەڵی لە جیهان و مێژوودا نمایش کراوە، کە ٥ مەتر بە دەستەکانییەوە پانە و دوو مەتر و نیو درێژە! هەروەها لە نێو بەبەردبووەکاندا گیانەوەرە سەرەتاییە ئاوییەکانیش نمایشکراون، کە زۆریان ئێستا لەناوچوونە و نەماون، یان قەبارەیان زۆر لە ئێستادا گۆڕانی بە سەرهاتوە… جگە لەو وێنە و نمونە کان، هۆڵێکی سینەمایشی تێدایە، کە ناوبەناو و لە کاتی دیاریکراودا سەعاتی جارێک فیلمی دۆکیۆمەنتاریی پێشکەشی سەردانیکەران دەکەن.

ئەوەی سەرنجراکێشە مۆزەخانەکە لە پاڵ دۆڵێکدایە، لەدەرەوە و لە دۆڵەکەیەوە دوو دانە دایناسۆر بە قەبارەی گەورەیی خۆیان بە پلاستیک دروستکراون، کە بەرەو مۆزەخانەکە دێن!!

رۆژانە سەدان خەڵکی ئاسایی و خوێندکار و زانستخوازان سەردانی ئەم مۆزەخانە ناوازەیە دەکەن، تا زانیاری زیاتر لە سەر مێژووی زەویی و چاخە کۆنەکانی سەدان ملیۆن ساڵ لەمەوبەر پەیدا بکەن.

وەک دەزانین کوردستان بە تایبەتی و ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوەراست گرنگترین شوێنی کنەکردن و پشکنینی تێدایە بۆ کۆکردنەوەی زانیاریی لەسەر چاخە بەردینەکان و سەردەمانی پێش مێژووی مرۆڤایەتی، بەڵام بەداخەوە جگە لەو تیم و زانستخوازانەی زانکۆکانی جیهان کە جاروبار دێن و گەڕان و پشکنین دەکەن، هێشتا زانکۆکانمان نەیانتوانیوە بە شێوەیەکی زانستی شێلگیرانە و بە ئامێری پێشکەوتوو کاری کنەکاریی ئەنجام بدەن، دیارە لە پێش هەمووانەوە ئەرکی حکومەتە هانی زانستخوازان بدات و ئامێری پێشکەوتوویان بۆ دابین کات. بە داخەوە رەوشەکە بەجۆرێکە تەنانەت ئەو پارچە شوێنەوار و ئێسکە□ پەیکەر و کە□وپەلانەی دەشدۆزرێنەوە و دەخرێنە مۆزەخانەکانەوە، چەند ساڵ جارێک لەگەڵ شەڕ و هێرشێکدا لەناودەچن و دەدزرێن و دەبرێن بۆ مۆزەخانەکانی وڵاتانی تر، ئەگینا گەر کۆبکرێنەوە و بەشێوەیە‌کی زانستی و جوان لە مۆزەخانەیەکدا دابنرێن و بپارێزرێن هەم دەبنە سەرچاوەی زانیاریی بۆ زانکۆ و ناوەندە زانستییەکانی ئەو وڵاتە، هەمیش دەبێتە شوێنێکی گەشتیاریی کە خەڵکانی تینوی زانستی ئەو بوارە لە هە‌ندەرانەوە بێن بۆ سەردان و بینینیان….

برنجی کوردی … پشکۆ ناکام

……لە تازە و هەزەلیترین نوکتەی دەسەڵاتی هەرێم ئەوەیە کە هەر سێ سەرۆکایەتیەکە کە دوانیان تاپۆی بنەماڵەیە و سێیەمیان کارتۆنیە نیازیان وایە بە بەرنامەیەکی گونجاو ڕووبەڕوی ڤایرۆسی”کۆرۆنا” ببنەوە و خەڵکی کوردستان لە مەترسییەکانی نەخۆشییەکە دووربخەنەوە ، کەسێکی دوور لە هەرێم وا ئەزانێ ئەمڕۆ لە هەرێم هیچ گرفتێکی تەندروستی و دەرمان لە ئارایا نیە و سیحەتی “وەک خۆیان ئەڵێن ساغلەمیش” خەڵکی هەرێم لە ئەوروپییەکان باشترە و دەسەڵاتی هەرێم وەک جۆن رێگە نایە هیچ سوپایەکی بێگانە پێ بخاتە ئەم دیوهەر بەو جۆرەش ئەو ڤایرەسەی رووبکاتە هەولێر بەزمەکەی سی و یەکی ئابی بەسەرا یەت…

یاخوا هیچ میللەتێک وەک ئەمەی ئەم هەرێمە کڵۆڵ و نەگبەت نەبێ ، ئاخر دوو سەرۆکایەتی و یەکێکی تری پاشکۆ پێمان ناڵێ بە کام

میکانیزم و ئالیاتی پزیشکی و ئیداری بەرامبەر بە ڤایرۆسە ئەوەستنەوە ؟؟بە دەرمانەکانی دەرمانخانەکان!!حەب گەجە ، شروب دەشاوە ، خزمەت گوزاری گەر سفر نەبە شتێک لەسەروو سفرەوەیە ، گرانی عیادەکان بە خەڵکی کەم دەرامەت کابس و مەتەکەیەکی ڕۆژانەیە ، هێنانی دەرمان لە دەرەوەی هەرێم مۆنۆپۆڵی بەرپرسێکی زەرد و کوڕی بەرپرسێکی سەوزە ، بە هەموو شارێکی وەک سلێمانی بیست ئیسعافی تیا نیە کە بە پێی ستانداری جیهانی بێ(بەڵام ڕەنگە دوو سێ هەزار سەیارەی حیمایەی بە دەرع و بێ دەرع تیا بێ !) بەدەیان سکانداڵ " فەزیحە"ی پزیشکی کە هاووڵاتیانی تیا بوون بە قوربانی لای دەسەڵات تەپەڵەی کرد هەر لە کیسە خوێنی ئێکسپایەر و دەرزی کوێر کردن و و بەجێ هێشتنی کوردستان لەلایەن بەشێکی زۆر لە پزیشک و کادیرە کانی خەستەخانە دوای ئیهانە کردنیان لە لایەن حیزبەوە ، چونکە گەر هەموویان نەبێ بەشێکی زۆری ئەوانەی خەریکی قاچاخچێتین بە دەرمان و کەل و پەل و ئێکسسواری پزیشکییەوە

سەر بە دەسەڵات و حیزبین قازانجەکەشی برامان برایی کیسەمان جیایی لەگەڵ قاچاخچیە گەورەکە بەش ئەکەن ، دکتۆرێک دەیان ساڵ ئەخوێنێ و خۆی پێئەگەیەنێ ، کاتێ ئەگەڕێتەوە هەرێم بە خزمەت کردن بە خەبەخشی و کاتێک زات ئەکا ڕاستیەکان بدرکێنێ ناوی ئەچێتە لیستی ڕەشەوە و هەنێ فیشەک و میشەکی پێوە ئەنێن بە دەم کوت کردنی ، ئەویش ناچار بەهەڵداوان ئەڕواتەوە دونیای غەریبی ، بەڵام دونیای ئازادی و دڵنەوایی…

هەر چوار ساڵ جارێک وەزیرێکی صحە دائەنرێ و لەو چوار ساڵەیا دەیان فەزیحە لە وەزارەتەکەیا کەشف ئەبێت بەڵام کادیری حیزبیە لە گۆڕ کاتری پێ ناووترێت دوای چوار ساڵ کەش بە خانەنشینیەکی چەند هەزار دۆلاری لەماڵەوە لەبەردەمی سپلیتا خۆی فێنک ئەکاتەوە ، لە ڕابردووا وەزیری صحەی وا هەبوە کە ئەگەر بە وەزیریش لەدایک بووبێ هەر بەشی تێ چووی ئەو خانوە ناکا کە دروستی کردوە! لەبەردەمی دەرگای دەرەوەش لەوحەیەکی هەڵواسیوە" هذا من فضل ربی"….

ڕەنگە لێرە و لەوێ خەستەخانەی پێشکەوتوو هەبێت ، بەڵام ئەوە بە خەڵکە ئاسایەکە کەم دەرماتەکە نیە ،چونکە مەسرەفی دوو سێ شەوی داهاتی ساڵەکیەتی ، بەڵام بە بەرپرسە حیزبییەکان گەر بە ئیسعافیش فریا نەکەوون ڕەنگە هەلیکۆپتەر بەکار بەنن، ئەم دەسەڵاتە جێ ن ئەتوانێ ڕووبەڕووی ڤایرۆس و نەخۆشی کتە و پە ببێتەوە ، خۆ ڤایرۆس گەریلاکانی باکوور نیە تا سوپای تورکیا بهێنێتە سەریان ، دەسەڵاتی هەرێم و سیحەتی خەڵکەکەی زۆر دوورن لەیەک ، لە شارێکی وەک سلێمانی لە پێنجا پلەی گەرمای هاوین خەڵک و خاشکی هەموو شارەکە لە تانجەرۆ ئەسووتێنرێ و دوکەڵەکەشی ئەچێتە سنگی دانیشتوانی

شارەکە، تەیەک کە خەڵکت لامە بەست نیە عەرزی عەزەلاتی چی ئەکەیت؟!
بەرپرسە حیزبیەکان بۆ دان پاکردنەوەش ئەچنە لای پزیشکی تایبەت لەدرەوەی وڵات، ئەی ئەو خەڵکە بۆ چارەیە رووبکاتە کوێ؟ بۆ ساڵا جوویەکی بەدبەخت کە بۆ زەرف فرۆشتن خەزانەک بۆ خۆو ئەکات پارەی دەمامک و پێویستیەکانی تری لە کوێ بوو ؟ دەسەڵات ئەیەوێ بەوە خەڵک چەواشە بکا کە گویا ئامێرەکیان هێناوە کە نەخۆشیەکە دەست نیشان ئەکات، ئەمەش وەک ئەو ئامێرە وایە کە کاتی خۆی لە هەڵبژاردنەکانا هێنایان و ووتیان تەزویر بەم ئامێرە ناکرێت، دەرکەوت تەزویر دوو قات بوو!! تا ئێستا لە چین و ئەوروپاش لەسەداسەد نازانرێ ڤایرۆسی کۆرۆنا سەرچاوە ئۆرگیناڵەکەی چیە و لە کام کەش و هەوایا گەشە ئەکات، کەچی دەسەڵاتی هەولێر پێش هەموو دونیا کەوت بۆ هێنانی یەک ئامێر بەری لە شاڵاوی نەخۆشیەکە گرت، رەنگە دوای ماوەیەک هەقی هێنانی ئەو ئامێرە هەر خەزانەک ئەبێ شتەک پارە بەن بۆ دەسەڵات هەروەک سەعاتی ئاو و کارەباکە !
ڕاستیەک هەیە ئەوەی خۆی لە لابات بە زۆر خۆی گێل ئەکات ئەویش مەترسیەکانی کۆرۆنا و مەترسیەکانی دەسەڵات لەسەر خەڵکەکەی هەرێمە، بەواناکەم لە هەموو ڤایرۆسە خەتەرەکان هیچیان شان با لە شانی دەسەڵات، نەخۆشیەک یەت و هەر جارەسەر ئەکرێ، مەسەلەکە تەنها کاتە و جێی داخیشە تا ئەو کاتە کۆمەڵێک خەڵک ئەبنە قوربانی ، بەڵام لەسایەی سەری ئەم دەسەڵاتەوە رۆژانە دەیان کەس هەر لە داخ و بێزاری و نەبوونی گیان لەدەست ئەیا، لە کوێی دونیا ئەوەنەی هەرێم خەڵکی گەنج و پیر بەجێەتە گیان لەدەست ئەیەن و دەسەڵاتیش مێش میوانی نیە، ئەم دەسەڵاتە کە توانای چارەسەرکردنی نەخۆشی و گرفتە پزیشکیەکانی ناوخۆی نەبێت بۆ چ ئەقڵێکەوە لە رووی کۆرۆنا ئەوەستێت؟ بەراستی دەسەڵاتی هەرێم ڤایرۆسەکە نەک هەر سیحەتی خەڵکی تێک یاوە : تەئریخ، ئەدەب، کەلتور، پەروەردە، داهات و ئابووری، داهات، خوێنن، سەربەخۆیی و سیادەی هەرێم، سەربارزی و شانازی کردنی تاکی کورد بە ئینسان بوونی خۆی، نەهێشتنی خەتی جیاواز لە نێوان نیشتمان پەروەری و جاشێتی، چەپڵە لەیان بۆ خیانەت، سووکایەتی کردن بە ژن و بە ئاسانی کوشتنیان،،،و،،،و،،و،،هتد
من بەش بەحاڵی خۆم پێم وایە دەسەڵاتی هەرێم حەزی ئەکرد ئەو ڤایرۆسە تێکەڵ بەنەوت بکرایە ئەویشی ئاودیو بکردایە و پارەکەشی: هەبوو، نەبوو !
ئەوانەی لەعەرشی دەسەڵاتا ئەخولێنەوە چۆن جار حەبی گێجیان خواردوە؟ چۆن جار لە قاوشی گشتی خەستەخانەکان ماونەتەوە؟ چۆن جار لەسەرەیا وەستاون بۆ چوون بۆ لای دکتۆر ؟مناڵی کامیان دەرمانی

دەرمانخانە ئاساييەكان بەكار ئەهێنن؟ جا ئيتر ئەم دەسەڵاتە نوكتەی وەستان لە رووی كۆرۆنا بۆ كێ باس ئەكا؟ بە بچێ بۆ حەلاوی باس كات، لە بوونی گرفتێكی واگەورەی وەك كۆرۆنا ،دانانی ڕێ و شوێنی پێويست بە سياسی بازرگان و قاچاخچی ناكرێت ، بە خەڵكی خۆی ، بە بسپۆری شارەزا ، بە پزيشكێك كە ميللەتەكەی لەسەروو حيزبەكەيەوە سەير كات، بە كادرێكی تەنروستی كە ئينسان لای ئەو لەسەروو هەموو بەهاكانەوەيە ، بەو جۆرە كەسایەتی و خەمخۆرانە پرۆسەی كار و ئەجيندای گونجاو يەتە جێ بەجێ كردن ، تا حيزبيش هەبێ ئەو جۆرە كەسانە رێگە پێ دراوو نين وەك خۆيان وەك ئيختيساسی خۆيان كار بكەن ، ئاشكراشە لای حيزبەكان پارە و دەسەڵات لە لووتكەی بەهاكانە ، بۆيە كەس دڵی بەوەخۆش نەبێ دەسەڵاتی هەرێم لەو ئاستەيا بێ بەرامبەر هەچ گرفتێك ميللەت هەڵبژێرێت ، گەر كۆرۆنا بهاتايە زمان ئەيووت: ئەی كوێرايم دايە ئێوە ڕێم لێ ئەگرن ؟!

ظۆن هەر ڤايرۆسێك لە كەش و هەوايەكی دياری كراوا گەشە ئەكات، دەسەڵاتی كورديش لە كەش و هەوای بێدەنگی و نە وەستان لەڕوويا ، رۆژ بە رۆژ زياتر گەشە ئەكا و وەك ئەميبيا پەل ئەهاوێتە هەموو ئاست و مەترسيەكانيشی قوڵتر و كاريگەر تر ئەبن لەسەر ئەيندەی هەموو كۆمەڵانی خەڵك ، جا هەقی خۆيەتی پێش ئەوەی كار لەكار بترازێ هيممەتێك بۆ ب□ گ□اجوونەوەی ئەو ڤايرۆسەی ناوی” دەسەڵاتی كوردی”ە لەسەر وەزنی برنجی كوردی…

مڕۆڤايەتی لەبەردەم جەنگی كۆرۆنا … ئەحمەد كامەران

به درێژايی درووست بوونی ئەم گەردوونەوە كه هاوكات لەگەڵيشيدا مڕۆڤ تێدا باڵا دەست بووە لەم گەردوونە زەبەلاحە , كەچی بەردەوام جەنگ و ئاڵۆزی و خوێن ڕشتن و مردنيشی تێدا ڕووی داوە لەنێوان مڕۆڤەكاندا به ڕێگای چەندين ئامراز و چەكی جياوازەوە, كه ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ناژيری بەشێكی زۆری مڕۆڤايەتی چوونكه زۆربەی مڕۆڤەكان بەردەوام دەماری تووڕەبوون و شەڕانگێزيەكەی بەكاردەهێنێت , نەك دەمار ئاشتيخوازەكەی كه خۆی لەبنەڕەتدا ئەو

دەمارە هی مڕۆڤی ڕاستەقینەیە.
ئەگەر چی ئێستا لە سەدەی بیست و یەکداین کە سەدەیەکی زۆر نامۆیە بەلامەوە چوونکە مڕۆڤی زۆر نائاسایی بوونیان هەیە کە بەردەوام وەکو دڕندە پەلاماری بەرامبەری خۆیان دەدەن بەبێ ئەوەی هیچ تاوانێکیان کردبێت , کە لەڕێگای هەڵگیرسانی چەندین جەنگی جۆراو جۆرەوە کە تەنیا ئامانجیان لەناوبردنی بەشێکی زۆری مڕۆڤایەتیە بەتایبەتیش چینی (هەژار و کرێکاران) .
بەڵام جەنگی ئەم جارە جیاوازە کە دەستی ناوەتە بینەقاقای مڕۆڤایەتی کە ئەویش ڤایرۆسێکی خێرایە بەناوی (کۆرۆنا) هەڵبەتە ئەم ڤایرۆسە لەکۆتایی ساڵی 2019 لە وڵاتی (صین) زەنگێکی ئاگەدارکردنەوە لێدرا سەبارەت بەبوونی ئەم ڤایرۆسە بەڵام گرنگیەکی ئەوتۆی پێ نەدرا وە بەڤایرۆسێکی ئاسایی دایان نا, بەڵام بۆ دواجار ئەم ڤایرۆسە توڕەیی خۆی نیشان داو لە 15 کانونی دووەمی ساڵی 2020 دەستێکی فراوانی خۆی وەشاند لە خەڵکی صین , هەر بەمە نەوەستا ڤایرۆسەکە بڵاوەی پێکرا بۆ وڵاتانی دەوروبەری خۆی کە ئەمەش ئیتر مەترسیەکە زیاتر بوو لەگەڵ ئەوەشدا بەچەندین مڕۆڤی کووشت وە جگە لەوانەی دیکە کە لە ئێستادا هەڵگری ڤایرۆسەکەن, کە ئەمەش زۆر لە جەنگی چەکداری مەترسیدارترە بۆ ژیانی مڕۆڤایەتی بەهۆی ئەوەی نازانرێت کە لە چ کاتێك بینەقاقات دەگرێت و کۆتایی بەژیانت دەهێنێت.

هەڵبەتە ئەم ڤایرۆسە ترسی لەناو هاوڵاتیانی هەرێمی کوردستانیش درووست کرد بەتایەتیش لە کاتێکدا کە دەنگۆی بڵاوکردنەوەی ڤایرۆسی کۆرۆنا لە ئێران بڵاوکرایەوە کە هاوکاتیش بە دراوسێی نزیکی هەرێمی کوردستان دادەنرێت لە ڕووی بازرگانی و گەشتیاریەوە, بەڵام خۆشبەختانە هەتاوەکو ئێستا هیچ حالەتێکی مەترسیدار ڕووبەڕووی خەلکی کوردستان نەبۆتەوە, بەڵام بەداخەوە کە بەشێك لە هاوڵاتیانی قازانج ویست ئەم هەلەیان بۆ خۆیان قۆستەوە بە بەرزکردنەوەی نرخی یەك دەمامك بۆ زیاتر لە20 هەزار دینار کە هەرچەندە بە دانانی ئەو دەمامکانەیش هیچ سوودێکی ئەوتۆ نیە بۆ خۆپاراستن لەم ڤایرۆسە , چوونکە ڤایرۆسەکە نادیارە نازانرێت لە چ کاتێك وە بە چ جۆرە ڕێگایەك خۆی دەخاتە نێو جەستەمانەوە , بەڵام ئەوەی کە جیاواز بێت بۆ خەلکی هەرێمی کوردستان ئەوەیە لەپاڵ بوونی ئەم ڤایرۆسە کووشندەیە بۆ جەستە کەچی لەلایەکی دیکەوە تووشی ڤایرۆسی دەروونی بۆتەوە کەوەکو, (ڤایرۆسی نەوت و غاز و بەنزین و کارەبا و مووچە و …هتد) ئیتر ئەم ڤایرۆسەیشی هاتە سەری بۆ خەلکی هەرێمی کوردستان, بەڵام دڵنیام هیچ کاریگەریەکی مەترسیداری نابێت بۆ سەر

ژیانی خەڵکی هەرێمی کوردستان , چوونکە کورد لە پێشتردا بە چەندین ڤایرۆسی مەترسیدارتری ڕووبەڕوو بۆتەوە کە توانیویەتی زۆر بە ئازایانە لەگەڵیان دا بجەنگێت.

هەرچەندە نازانرێت سەرهەڵدانی ئەم ڤایرۆسە سرووشتیە یان دەستکردیە , چوونکە ئەمڕۆ لە سەدەیەك داین مرۆڤەکان دەتوانن شتی زۆر نامۆ و مەترسیدار درووست بکەن , کە وای لێ دێت ئیتر ڕووداوەکان لە سرووشتی بوونەوە دەربچێت و بکەوێتە ژێر دەستی مرۆڤە نامۆکان, خۆی لە سەرەتادا وا باس دەکرا کە هۆکارەکەی بۆ خەڵکی چین دەگەڕێتەوە کە خۆی هەرلەوێوە سەرچاوەی درووست بوونی ئەم ڤایرۆسە بوو, بەهۆی ئەوەی وڵاتێکی وەکو صین کە لە ئاستێکی پێشکەوتووی پیشەسازی و تەکنۆلۆجیا …هتد داین کەچی خەڵکەکەی ئاستی ڕۆشنبیریان زۆر لاوازە لە ڕووی خواردنەوە کە دەست دەبەن بۆ چەندین خواردنی قێزەون کە خودی خۆم ناوێرم سەیری بکەی کەچی لەلایەکەوە گەلێك وەکو صین بەلەزەتەوە دەی خۆن بۆ نمونە خواردنی شەم شەمە کوێرە یان بۆق لەگەڵ چەندین شتی تری قێزەون کە بەشێك زۆری پزیشکانی صین هۆکارەکەیان گەڕاندەوە بۆ خواردنی ئەم جۆرە شتە قێزەونانە .
ئەگەر چی لە ئێستادا ئەم ڤایرۆسە لە وڵاتانی ئیسلامی بڵاودەبێتەوە, لەگەڵیشیدا پیاوانی ئاینی لە ڕێگای میمبەرەکانی مزگەوتە پەیامێکی تۆقێنەر دەدەنە بەر گوێی موسڵمانان کە گوایە ئەم ڤایرۆسە لە لەلاین خوداوە بۆ گەلەکەی نێردراوە بۆ ئەوەی خەڵکەکە بە ئاگا بێتەوە لە کارە خراپەکانی لەسەر ئەم گۆی زەویەدا,کە ئیتر ئەمەش لە ڕووە ئاینیەکەیەوە بەم جۆرە ئایدیایە خوێندنەوەی بۆ دەکرێت.

لە هەمان کاتیشدا ئاراستەیەکی سیاسی هەیە کە گوایە دووبارە ئەمریکا ئەو وڵاتە زلهێزەی جیهان کە بەهەموو جۆرە هێزێکی ئابووری و سەربازی و تەکنەلۆجیەوە خۆی سەپاندوە بەسەر تەواوی جیهاندا, کەچی ئەم جارە هەڵستاوە بە بڵاوکردنەوەی ئەم ڤایرۆسە لە جیهاندا و بەتایبەتیش لە صین بۆ ئەوەی ئابووری صین تووشی ئیفلیج بوون بێت, بەڵام من پێم وانیە ئەمە شتێکی ڕاست بێت چوونکە لە دەرئەنجامدا ئەمریکا خۆیش دەکەوێتە نێو ئەو تەڵەیەوە کە بۆ جیهانی داناوە بۆیە دەتوانم بڵێم ئەگەرێکی لاوازە…
بەهەر حال گرنگ نیە بەلامەوە کە لەڕێگای سرووشتیەوە بڵاوبێتەوە ئەم ڤایرۆسە یاخود لە ڕێگای دەستکردی سیاسیەوە, چوونکە هەر لە کۆتایی دا ئەم ڤایرۆسەش بوونی نامێنێت کە ئێستا جیهان بەدەستیەوە

دەناڵێنێت وە دەبێتە مێژوویەك ب□ م□□قایەتی, چوونكە لەپاش ئەم قایرۆسە دەبێت خۆمان بۆ چوندین قایرۆس و جەنگی ئاڵۆزترو مەترسیدارتر ئامادەبكەین كە ڕووبەڕووی ژیانی م□□قایەتی دەبێتەوە.
ئایا دەبێت كەی ئەو ڕۆژە بێت م□□قەكان بەشێوەیەكی ئارام ژیانیان بەڕێ بكەن؟

گرنگییەكانی میدیای پەروەردەیی رەزا شوان …

میدیا بە رەهەندێكی سەرەكی و جیاوازی سەدەی بیست و یەكەمین دادەنرێت. یەكێكە لە كۆڵەكە ستراتیژییەكان لە بنیادنانی پرۆژەكانی گەشەكردنی ئابووری و كۆمەڵایەتی شارستانی هەموو كۆمەڵگەكان.
میدیا لە زاراوەدا:”بریتییە لە گەیاندنی زانیاری بە كەسانی تر بە هۆی…” هەندێ لە توێژێنەرەكان میدیا بە “زانیاری پەیوەندی بە جەماوەرەوە” ناودەبەن.
میدیا زانیاری و هونەرە، شارەزایان و دەزگاكانی تایبەت بە خۆی هەیە. لەم سەرەمەدا میدیا رۆڵێكی گرنگ و كاریگەری هەیە، دەچێتە چوارچێوەی هۆیەكانی پەروەردە و روشنبیری و خۆشی□وە.
میدیا بۆتە بەرزترین هۆی رووبەڕووبوونەوە و بەهێزترین چەك لە جیهاندا، توانای بەرقەراركردنی ئاشتی و ئاوەدانی هەیە و توانای هەڵگیرساندنی شەڕ و وێرانكردنیشی هەیە.. میدیا لە دوای دەسەڵاتی راپەڕاندن و یاسایی و دادگایی بە (دەسەڵاتی چوارەم) ناوی دەبەن.
لەگەڵ شۆڕشی تەكنەلۆژیا و پێشكەوتنی خێرا و داهێنانی نوێی دەزگا و هۆیەكانی میدیا و، گوڵۆبالیزمەوە، بە هۆی گۆڕانكاری و تازەگەری لە هەموو بوارەكاندا، میدیاش گۆڕانكاری بەسەرهات، سنوورەكانی كات و شوێن و دووری هەڵتەكاند، لە میانەی میدیا و راگەیاندن و دەزگاكانی گەیاندن و خێرا ب□□اوكردنەوەدا، لە ریێی سەتەلایت و ئینتەرنێت و میدیای ئەلیكترن□ی، چەمكی میدیاش پێشكەوت و گەیشتە ئەوەی كە ئەركی پەروەردەییەكانی هۆیەكانی میدیاش بگرێتەوە،

کە بریتین لە کێشکردن بە هێنانەدی ئامانجە گشتییەکانی پەروەردە و پێبەندبوون بە بەها رەوشتییەکانەوە، ئەم هەیانەش زیاتر پێشکەوتنەکانی میدیایان شیرین کردوون:

١- پێشکەوتنی چەمکی پەروەردە، کە پانتاییەکی زیاتری گرتەوە و زیاتریش پەیوەندی بە رەوشت و هەڵسەنگاندنەوە هەیە. واش لە پەروەردە دەڕوانرێت کە کردارێکی گشتییە و بەردەوامە.. لە پەیوەندەکانی شێوازی دامەزراوەیی فەرمی رزگاری دەکات.
٢- پێشکەوتن و بڵاوبوونەوەی دەزگا و هۆیەکانی میدیا بە شێوەیەکی فراوان، وەکوو میدیای: تەلەفزیۆنی رەنگاوڕەنگ و ڤیدیۆ و داتە و ئینتەرنێت و ئایپاد و میدیای ئەلیکترۆنی (دیجیتاڵ) و گۆڤاری رەنگاوڕەنگی منداڵان و پەرتووکی وێنەداری رەنگاوڕەنگ و…هتد، بوونەتە پێویستی و لە زۆربەی ماڵاندا هەن.. کە توانای راکێشانی ئایندەی پەیامی میدیا و گەشەکردنی هەیە، توانای ئەوەیان هەیە کە ڕۆڵێکی گرنگی پەروەردەیی بگێڕن. کە هاوسەنگ بێت لەگەڵ کارەکانی دامەزراوە فەرمییە پەروەردەییەکان.
میدیای پەروەردەیی:
میدیای پەروەردەیی – تا رادەیەک – زاراوەیەکی تازەیە، لە کۆتایی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا دەرکەوت. کاتێك کە رێکخراوی نێودەوڵەتی (یۆنیسیف) بۆ پەروەردە و رۆشنبیری و زانیاری، لە ساڵی (١٩٧٧)دا لە کۆنگرەی سی و شەشەمیندا تایبەت بە پەروەردە، زاراوەی (میدیای پەروەردەیی) یان بەکارهێنا، بە ئاماژەکردن بەو شێوازە پێشکەوتووانەی کە لە بواری پەروەردەدا هاتوونەتەدی.
میدیای پەروەردەیی، بەوە پێناسە دەکرێت، کە قۆستنەوەی دەزگاکانی میدیایە لە پێناوی هێنانەدی ئامانجەکانی پەروەردە، لە بەر رۆشنایی سیاسەتی فێرکردن و پەروەردەکردن و رۆشنبیریکردنی منداڵان.
هۆیەکانی میدیاش، کەرستەیەکی گرنگی پەروەردەکردنن.. بەڵکو میدیا و پەروەردە، دووانەیەکی لێکدانەبڕاون و تەواکەری یەکترین..
ئەدەبیاتی پەروەردەیی و میدیا،
ئاماژە بەوە دەکەن کە هەردووکیان گرنگن بۆ یەکترین و بەبێ یەکتری هەڵناکەن.
پلانداڕێژەری میدیا بە داڕشتنی پلانەکانی، پشت بە ئامانج و شێوازی پەروەردەیی دەبەستێت.
ئامانجی پەروەردە و میدیاش، گۆڕینی رەوشتی مرۆڤە بەرەو

دروستر و باشتر.
لە ئەمڕۆدا لە هەموو کاتێ زیاتر پێویستیمان بە میدیای پەروەردەیی هەیە، تا لە پاڵ ڕۆشنبیریی پەروەردەیی و زانیاری دا، بەشداری لە ڕۆشنبیری و ڕەوشتی و کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتیشدا بکات.
میدیای پەروەردەیی، سووچێکی بنەڕەتییە لە کرداری پەروەردەیی و فێرکردن دا.
کە بە هۆیەوە منداڵان پێشدەکەون، تا ئەو ڕادەیەی کە توانای هەڵبژاردن و بڕیاردانی دروست و گونجاویان دەبێت، لەو کار و بڕیارانەی کە تایبەتن بە ئەمڕۆ و داهاتووی خودی خۆیانەوە.. لەگەڵ تایبەتمەندی کۆمەڵایەتیدا.
گرنگییەکانی میدیای پەروەردەیی بە منداڵان:
گرنگی میدیای ئاراستەکراوی منداڵان، لە گرنگی خودی منداڵانەوە سەرچاوەی گرتووە. منداڵان گرنگترین و بەنرخترین سامان و سەرمایەی گەل و وڵاتن، گرنگی دان بە منداڵان، گرنگی دانە بە ئەمڕۆ و بە داهاتوو. چونکە منداڵان بەشێکن لە ئەمڕۆ و هەموو داهاتووشن. کارکردن لە میانەی ئەوەی کە نەوەی نوێمان سامانی راستی کۆمەڵن.
گرنگی میدیای پەروەردەیی، هەموو لایەنەکانی ژیانی منداڵان دەگرێتەوە، منداڵ کە لەدایک دەبێت، پەڕەیەکی سپی نەنووسراوە، زەوییەکی بەیاری نەکێڵراو و تۆو نەکراوە، گیانلەبەرێکی بایەلۆژییە.. لە ڕێی پەروەردە و فێرکردن و ڕۆشنبیریکردنی، لە ڕێی داب و نەریت و بەهاکان و ڕەوشت و یاسا و ڕۆشنبیری و زانست و زانیاری، کە لە خێزانەکەی و لە باخچەی منداڵان و لە قوتابخانە و لە ژینگەی دەوروبەری و لەو کۆمەڵگەیەی لێی دەژی وەریان دەگرێت.. لە گیانلەبەرێکی بایەلۆژییەوە، دەگۆڕێت بە کەسایەتییەکی ڕۆشنبیر و کۆمەڵایەتی و شارستانی.
پەیوەستە هانی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە لە بواری میدیای پەروەردەیی بدرێت. میدیای پەروەردەیی بە هەموو جۆرەکانییەوە، گرنگییەکی زۆریان بە منداڵان هەیە.. بە کورتی و بە چڕی، ئەمانە بەشێکن لە گرنگییەکانی:
١ـ گەشە بە هەستی بەرپرسیارێتی لە منداڵاندا دەکات.
٢ـ بڕوا و متمانە بەخۆبوونی منداڵان زیاتر و شیرینتر دەکات.
٣ـ کار بە چاندنی بەها بەرزەکان دەکات لە دەروونی منداڵان دا.

٤ـ بە پێی خەسڵەتەکانی قۆناغەکانی تەمەن و تایبەتمەندییەکانی زمان، بە شێوازێکی ناسک و شیرین و ئاسان منداڵان دەدوێنێت.
٥ـ بنیادنانی تەواوی منداڵان.
٦ـ ئاستی رۆشنبیری و زانیاری و زانستی منداڵان بەرزدەکاتەوە.
٧ـ گەشەکردنی زمانی و دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی وشە و رستەکانیان.
٨ـ منداڵان حەزدەکەن کە بە نووسین گوزارشت لە ناخی خۆیان بکەن.
٩ـ سۆز و هاوبەستەبوونێکی زیاتریان بە گەل و نیشتمانەکەیان دەبێت.
١٠ـ بە شێوازێکی راست و دروست رەفتار و هەڵسوکەوت دەکەن.
١١ـ شارەزاییەکی زیاتر وەردەگرن و بەهرە و ئارەزووەکانیان دەردەخەن.
١٢ـ هەست بە ئازادی دەکەن لە هەڵبژاردنی بابەتەکاندا.
١٣ـ پەند و ئامۆژگاری جوان و بەسوود فێردەبن.
١٤ـ چێژ و خۆشی لەو بابەتانە وەردەگرن کە دەیانخوێننەوە یا دەیانبینن.
١٥ـ هەلێکی باشیشە بە سوودوەرگرتن لە پەرژان و بۆشایی کات.
١٦ـ میدیای پەروەردەیی رۆڵێکی گرنگی هەیە لە بنیادنانی کەسێتی منداڵان.
١٧ـ منداڵان هۆگری خوێندنەوە دەبن و دەبێتە خوویەکیان لە گەورەییشدا.

بەداخەوە کە بەرنامەکانی میدیای پەروەردەیی لە کوردستاندا، بێ پلان و بێ نەخشەن، کادیری داهێنەر و لێهاتووی بواری میدیا و ئەدەبی منداڵانمان زۆر کەمن.

بابەتە پەروەردەییەکانی گۆڤاری منداڵان:

میدیای پەروەردەیی، هەموو جۆرە بابەتێکی بەسوودی ئەدەبی و زانیاری و میژوویی و هونەری و خۆشیش لەخۆدەگرێت.. بە تایبەتی چیرۆک و هۆنراوە پانتاییەکی زۆریان لە گۆڤارەکانی منداڵاندا گرتووەتەوە. ئەمەش بە گرنگی و کاریگەری ئەم دوو ژانرە ئەدەبییە دەگەڕێتەوە.. دوای ئەمانە بابەتی زانیاری و هونەری و بابەتی هەمەڕەنگی تر دێن، ئەمە گۆڤارە گشتییەکان دەگرێتەوە، کە بابەتی هەمەڕەنگ بەناودەکرێنەوە.. گۆڤاری تایبەتیش هەن، وەکوو: گۆڤاری زانیاری، گۆڤاری وەرزشی، گۆڤاری کۆمیدی.. گۆڤاری کۆمیکس کە بە زۆری گۆڤارێکی

کۆمیدییە و پشت بە وێنەی کەشراوی زۆر و سیناریۆی کورت دەبەستێت.. گۆڤاری تایبەتیش بە چالاکییەکانی قوتابخانەکانەوە هەن بابەتی پەروەردەیی و زانیاری لەخۆدەگرن.. هەموو بابەتەکانی گۆڤاری گشتی و تایبەتییەکانی منداڵان، لە پێناوی پەروەردەکردنی دروست و ڕۆشنبیریکردن و زاخاودان و پاراوکردنی بیر و هۆش و دەروونی منداڵانە بە زانست و زانیاری هەمەچەشنە و بە خۆشی و شادی خستنە دەیانەوە.. بە ئەوەی ببن بە خاوەنی ژێرخانێکی ڕۆشنبیری و زانیاری و کەسایەتی هاوسەنگیان لێبێتە کایەوە.

گۆڤاری منداڵان، هونەرێکی بینینە، پشت بە وشەی چاپکراو و وێنە و ڕەنگ دەبەستێت. کە منداڵان دەتوانن بە دەنگ یا بە چاو بابەتەکانی بخوێننەوە. بە تایبەتیش وێنە و ڕەنگەکان چێژ و خۆشییان پێدەبەخشن.

گۆڤاری منداڵان کەرەستەیەکی میدیایی و ڕۆشنبیری و پەروەردەیی و خۆشی و ئاراستەکردنی گرنگە، کە گوزارشت لە سەردەمەکەیان دەکات.. ڕێگەیەکی گرنگ و کاریگەری هەیە لە گەشەکردنی منداڵییەتیدا، لە رووی هۆشی و سۆزداری و کۆمەڵایەتی و ئەدەبییەوە، لە گەشەکردنی چێژی هونەری و مەستکردنی ئەندێشەیان و گەشەکردنی بەهرەی خوێندنەوەیان.. گۆڤاری منداڵان، بەها جوانەکان و نەریتە باشەکان و ڕەوشتە بەرزەکان و بیرە پەسەند و بە سوودەکان و داهێنانەکان و کولتوور و کەلەپووری کۆمەڵ بە منداڵان دەگوازێتەوە.. ڕۆڵی هەیە لە بنیادنانی کەسایەتی دروستی منداڵان. بەمەش گۆڤاری منداڵان دەبێت بە گرنگترین میدیا و کەرەستەی ڕۆشنبیری منداڵان، لە کاتێکدا کە ڕۆشنبیری لەم سەردەمەدا، بووە بە بەرزترین خەسڵەت، کە تاکێک لە یەکێکی تر، گەلێک لە گەلێکی تر جیاواز دەکات.

مێژووی سەرهەڵدانی گۆڤاری منداڵان:

مێژووی سەرهەڵدانی گۆڤاری منداڵان، لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا بە قۆناغێکی نزیک دەگەڕێتەوە. بۆ یەکەمین جار لە هەموو جیهاندا، لە سەدەی هەژدەمیندا، لە وڵاتی فەرەنسادا، یەکەمین گۆڤار بۆ منداڵان دەرچوو.. بەڕێوەبەری ئەم گۆڤارە نووسەرێکی ئەدەبدۆستی منداڵان بوو، ناوی خۆی ئاشکرا نەکرد ناوی خوازراوی
(هاوڕێی منداڵان)ی بۆ خۆی هەڵبژارد، گۆڤارەکەشی هەر بە ناوی (هاوڕێی منداڵان) ەوە بوو. ئەم گۆڤارە لە نێوان ساڵانی (١٧٤٧ ـ١٧٩١) دەردەچوو. بە زمانێکی ئاسان و شیرین، بە شێوازێکی

ناسك بابەتەكانی دەنووسی.. دەركردنی ئەم گۆڤارە هەنگاوێكی دەستپێكی تازە بوو لە بواری میدیا و ئەدەبی منداڵان.
هاندەرێكی باشیش بوو بۆ نووسەرانی ئەدەبی منداڵان. بەڕێوبەر و سەرنووسەری ئەم گۆڤارە چەندین چیرۆكی منداڵانی لە وڵاتانی ترەوە وەرگرت و وەریگێڕانە سەر زمانی فەرەنسی و پێشكەشی كردن بە منداڵانی فەرەنسا.
گۆڤاری (هاوڕێی منداڵان) توانی بەشداییەكی گەورە لە حەز و ئارەزووەكانی منداڵان پێبكاتەوە. منداڵان چێژ و خۆشییەكی زۆریان لە خوێندنەوەی بابەتە هەمەڕەنگ و بەسوودەكانی وەردەگرت.. بەڵام لە سەرەتادا بە زۆری منداڵانی ڕۆشنبیری چینی برجوازی توانای كڕین و خوێندنەوەیان هەبوو. لەبەر گرانی نرخەكەی بەشێكی زۆری منداڵانی كەم دەرامەتی فەرەنسا، توانای كڕینیان نەبوو، بێبەش بوون لە خوێندنەوەی.
هەندێ لەو كەسانەی كە باس لە مێژووی سەرهەڵدانی گۆڤاری منداڵان دەكەن، دەڵێن یەكەمین گۆڤاری منداڵان لە ساڵی (١٨٣٠) دا لە فەرەنسا دەرچوو. بەڵام بەشی هەرە زۆری سەرچاوەكان جەخت لەسەر مێژووی نێوان ساڵانی (١٧٤٧-١٧٩١) دەكەنەوە.
هەندێ لە توێژەرەكان بە گومانن لە دەرچوونی گۆڤاری(هاوڕێی منداڵان) گوایە هیچ ژمارەیەك لە ژمارەكانی بەرچاونەكەوتوون.. سەرەڕای ئەو ماوە درێژەی كە دەڵێن دەرچووە.
یەكەمین گۆڤاری منداڵان لە ئەمریكا لە ساڵی (١٧٨٩) دا، بە ناوی (گۆڤاری منداڵان) ەوە دەرچوو، كە پیاوێك بە ناوی (هەدسۆن) و هاوبەشەكەی (جۆرج گۆد وین) پێكەوە دەریانكرد.. دوای سێ مانگ رایانگرت، تەنیا سێ ژمارە لەو گۆڤارە دەزراوتەوە.
یەكەمین گۆڤاری منداڵان، كە بە زمانی عەرەبی لە ساڵانی (١٨٧٠-١٨٧٧) لە وڵاتی میسر دەرچوو، بە ناوی (روضة المدارس المصرية: باغچەی قوتابخانەكانی میسر)ەوە، مانگی دوو ژمارەی لێدەردەچوو، سەرنووسەری ئەم گۆڤارە (عەلی فەهمی) بوو، لە لایەن نووسەری بەناوبانگی میسری (روفاعە تەهتاوی) یەوە سەرپەرشتی دەكرا.
یەكەمین گۆڤاری منداڵان كە لە عێراقدا بە زمانی عەرەبی دەرچووبێت. گۆڤاری (التلميذ العراقي: قوتابی عێراقي) بوو، یەكەمین ژمارەی لە مانگی ئۆكتۆبەری ساڵی (١٩٢٢) دا دەرچوو. گۆڤارەكی هەفتانەی قوتابخانەیی پەروەردەیی و زانیاری بوو،

خاوەنی ئیمتیاز (سەعید فەهمي) بوو (مستەفا عەلی ئەفەندی)ش بەڕێوەبەرەکەی بوو.
یەکەمین گۆڤاری منداڵان لە هەموو کوردستاندا، کە بە زمانی کوردی دەرچوو، گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد)ە کە لە لایەن کارگێڕانی (چاپخانەی کوردستان) لە مەهاباد دردەکرا، تەنها سێ ژمارەی لێدەرچوو. هەرسێ ژمارەکەی لە ساڵی (١٩٤٦) دا، لە شاری (مەهاباد) ی پایتەختی کۆماری کوردستان دەرچوون.. یەکەمین ژمارەی (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) لە ڕۆژی (٢١/٤/١٩٤٦) دەرچوو. لە هەر سێ ژمارەکەیدا، گەلێ بابەتی هەمەڕەنگی ڕۆشنبیری و ئەدەبی و پەروەردەیی و زانیاری و بابەتی کوردەوارییان لەخۆگرتوون.
لە دوای گڕوگاڵی منداڵانی کورد، لە باشووری کوردستاندا، لە ساڵی (١٩٧٢) دا یەکەمین گۆڤاری منداڵان بە زمانی کوردی بە ناوی (ئەستێرە) وە، لە پایتەختی ڕۆشنبیری کوردستان، شاری سلێمانی، لە لایەن کۆمەڵێک مامۆستای خۆبەخشەوە دەرکرا.
گۆڤاری ئەستێرە پاشکۆی گۆڤاری (ڕۆژی کوردستان) بوو، یەکەمین ژمارەی لە مانگی مای ساڵی (١٩٧٢) دا دەرچوو. سەرەکی نووسین، شەهید (ساڵح یوسفی) بوو.. دەستەی نووسەران ئەم مامۆستایانە بوون (رزگار شەوقی، ئەحمەد عەلی بەرزنجی، عەبدولکەریم مەحمود شەخانی، سدیق مەحمود بەرزنجی).
لە پەرتووکە چاپکراوەکەمدا (چاوپێخشانێک بە مێژووی ئەدەبی منداڵان :٢٠١٥)
بە درێژی باسی گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد) و گۆڤاری (ئەستێرە) م کردووە.
مەرجە پێویستییەکانی گۆڤاری منداڵان:
بەش ئەوەی بەپێی سەر ریزبەندکردنی گرنگترین مەرجەکانی گۆڤاری منداڵان، هەر وەکوو لە ناوەکەیدا دەردەکەوە، گۆڤاری منداڵان ئەو بابەتانە لەخۆدەگرێت کە تایبەتن بە منداڵانەوە، لە لایەن گەورەکانە و بابەتەکانی دەنووسرێن و وێنەکانی دەکێشرێن و ئامادە دەکرێن، بە رادەیەکی کەمیش خودی منداڵان بەشداری تێدا دەکەن.
ئەو مەرجانەی پێویستە لە ئامادەکردن و درکردنی گۆڤاری منداڵان لەبەرچاو بگیرێن:

١ـ پێویستە بابەتەکانی کورتبن و بە شێوازێکی ئاسان و ناسک و شیرین داڕێژرێن.
٢ـ دوورکەوتنەوە لە خەیاڵی پڕوپوچ و لە خەو و دێوودرنج و لە کاری لەتوانا بەدەر.
٣ـ دوورکەوتنەوە لە ئەمۆژگاری دوواندەری راستەوخۆ و لە زیادەڕۆیی

لە نموونەییدا.
٤ـ بابەتاکان منداڵان بە لایەدا نەبەن، بەڵکو بە ووردی سەرنجیان لەسەر بابەتەکە بێت.
٧ـ گەر بابەتەکان بە ڕستەی خۆش موتوربەبکرێن بکرێن، زیاتر منداڵان ڕادەکێشن.
٨ـ دوورکەوتنەوە، لە بەکارهێنانی وشە و ڕستەی قورس و درێژی مانا قووڵ و گران.
٩ـ بابەتەکان بە کوردییەکی پەتی بنووسرێن و دوورکەوتنەوە لە دیالێکتی ناوچەیی.
١٠ـ گرنگیدان بە دیزایینی بەرگ و بە لاپەڕەکانی ناوەوەی گۆڤاری منداڵان، بە لەبەرچاوگرتنی لایەنی جوانی هونەری بە تایبەتیش بەرگی یەکەمی گۆڤاری منداڵان. ١١ـ پێویستە بابەتەکانی گۆڤاری منداڵان، چیرۆک و هۆنراوە و پەخشان و هەموو بابەتە هەمەڕەنگەکانی تری، پەیوەندییان بە شارەزایی لە ژیانی کۆمەڵایەتی و ئەو ژینگەیەوە هەبێت کە منداڵان لەوێ دەژین. بۆ نموونە: ماڵ، باخچەی منداڵان، قوتابخانە، کۆمەڵگە.. تا ئەو پەیامانەی ئاراستەیان دەکرێن ئامانجەکانیان بپێکن.
١٢ـ پێویستە توانا و بەهرە و ئارەزووەکان و خواستەکانی منداڵان لەبەرچاو بگیرێن.
١٣ـ پێویستە تایبەتمەندییەکانی قۆناغەکانی منداڵییەتی و گەشەکردن و پێویستییەکان و تایبەتمەندییەکانی هەر قۆناغێک لە قۆناغەکانی منداڵی لەبەرچاو بگیرێن.
١٤ـ پێویستە گۆڤاری منداڵان ڕۆڵێکی گرنگی هەبێت، لە گەشەکردنی هۆش و ژیری منداڵان و لە پەروەردەکردنی دروستیاندا. هانیان بدات بۆ خوێندنەوە، خۆشەویستی وەرگرتنی زانست و زانیارییان پێببەوەنێت.
١٥ـ فێری خوو و نەریت و ڕەفتاری پەسەند و کاری جوان و باشیان بکات.
١٦ـ خۆشەویستی و هاوبەستبوون بە گەل و نیشتمانەکەیان، لایان شیرینتر بکات.
١٧ـ فێری بیرکردنەوە و هەستکردن و وردبینی لە کارەکانیان بکات.
١٨ـ وێنە و شێوەی ڕەنگاوڕەنگی جوان و گونجاو دەبێتە تەواوکەری دەقەکان و ئاسانتر و شیرینترکردنیان.
١٩ـ دوورکەوتنەوە لە قالب و شێوازی باوی سواو و وشک و نەگونجاوی سەردەم.
٢٠ـ گونجاندن لە نێوان شێواز و بیرۆکەکان، پێویستیش شێواز و

بیرۆکەکان لەگەڵ تواناکانی ئەدەبی و هۆش و سۆزداری منداڵاندا بگونجێن.

گرنگترین تایبەتمەندییەکانی گۆڤاری نموونەیی منداڵان:

١ـ سوودوەرگرتن لە ئارستە پەروەردەییەکانی سەردەم، تا گۆڤاری منداڵان، ببێتە دەراوەکی پەروەردەیی و رۆشنبیری گرنگ بۆ منداڵان.

٢ـ بە شێوەیەکی تەواو ئامانجی گۆڤاری منداڵان بزانن و لەسەر رۆشنایی ئەم ئامانجانە، بابەتەکان هەڵبژێرێن و لە گۆڤارەکەدا دابنرێن و بڵاوبکرێنەوە.

٣ـ پێویستە دەستەی نووسەرانی گۆڤاری نموونەیی منداڵان لە کادیرانی شارەزا و پسپۆری بوارەکانی ئەدەبی منداڵان و پەروەردەی نوێ و دەروونناسی پێکهاتووبن، سەرەڕای کادیرانی پسپۆری بواری وێنەکێشان و کاری هونەری منداڵان، کە توانای گۆڕین و بەرجەستەکردنی بیرۆکەکانیان هەیە بە راستییەکی زانیاری هەستپێکراوی سەرنج راکێش و گونجاو بۆ منداڵان.

٤ـ لە بەرچاوگرتنی تایبەتمەندییەکانی منداڵی و حەز و ئارەزوو و پێویستییەکانیان.

٥ـ دیاریکردنی پاڵەوان و کەسایەتییەکانی گۆڤارەکە، بە شێوەیەکی ورد، کە بتوانن ئامانجەکانی گۆڤارەکە بەدیبهێنن و پەیام و مەبەستەکانی نووسەرانیش بگەیەنن.

٦ـ بابەتی هەمەجۆرە و هەمەڕەنگە، چێژ و خۆشی بە منداڵان دەبەخشن و دەبنە هاندەر بۆ هۆگربوونیان بە خوێندنەوە.

٧ـ پێویستە بابەتەکانی گۆڤاری نموونەیی منداڵان، بە زمانی پەتی و رەوان و ئاسان و تەڕ و پاراوی کوردی و بە شێوازێکی سووک و ئاسان و شیرین بنووسرێن، توانای گەیاندنی پەیامەکانی بە منداڵانی ئەو قۆناغەی کە مەبەستیانە هەبێت.

٨ـ پێویستە هاوسەنگێک لە نێوان رووبەری چیرۆکە وێنەدارەکان و ئەودوای بابەتەکانی گۆڤارەکەدا هەبێت، نابێت چیرۆکەکان زۆربەی لاپەڕەکان داگیربکەن و تەنگ بە رووبەری بابەتەکانی تر هەڵبچنن.

٩ـ سوودوەرگرتن لە هونەرەکانی ئەم سەردەمە، لە دەرهێنان و دیزایین و چاپکردن.

١٠ـ بەشداریکردنی منداڵان لە ئامادەکردن و دەرکردنی بەشەکانی گۆڤارەکە.

١١ـ پەیڕەویکردنی دەستووری رێنووسی راستی کوردی لە نووسینی بابەتەکانی گۆڤارەکە، دوورکەوتنەوە لە دووجۆری و لە فرە رێنووسی.

١٢ـ بژارکردنی کەڤارەکە لە هەڵەی زەقی زمانی و زانستی و رێنووسی پێش چاپکردن و بڵاوکردنەوەی.. پێویستە هەڵەکان راستبکرێنەوە.
١٣ـ لایەنی کۆمیدی و جەفەنگی پشتگوێ نەخرێن، ئەم بابەتانە خۆشی وشادی بە منداڵان دەبەخشن.
١٤ـ تازەگەری و داهێنان و فانتازی لە شێواز و رازاندەوەی گۆڤارەکە.
١٥ـ دوورکەوتنەوە لە دووبارەکردنەوەی بابەتە هاوشێوە و لەیەکچووەکان.
ئامانجەکانی گۆڤاری منداڵان:
١ـ بەستنەوەی منداڵان بە کەلەپوور و شارستانی نەتەوەکەیانەوە.
٢ـ هەڵکردنی منداڵان لەگەڵ گۆڕانکارییە تازە شیاوەکاندا.
٣ـ ئەو زانست و زانیارییانە بە منداڵان دەبەخشێت، کە تێڕوانینیان بۆ ژیان قووڵتر دەکەنەوە.
٤ـ گەشەکردنی توانا جیاوازەکانی هۆش و ژیرییان.
٥ـ گەشەکردنی تواناکانیان لە دۆزینەوە و داهێناندا.
٦ـ زاخاودانی سۆز و ویژدانیان و گەشەکردنی هەستەکانیان.
٧ـ گەشەکردنی هۆشیاری منداڵان و هەستکردنیان بە کێشەکانی کۆمەڵگە و نەتەوەکەیان.
٨ـ لە هەڵوێستە شکۆمەندییەکانی مێژوو و لە نموونەی باڵا تێدەگەن.
٩ـ چاندنی باشە و بەهای بەرز و خەسڵەتی جوان و نەریتی پەدەند لە منداڵاندا.
١٠ـ گەشەکردنی سامانی زمانی منداڵان و توانای لەبەرکردنی دەقە تازەکان.
١١ـ گەشەکردنی هەستکردنیان بە جوانی و شیرینی نیشتمانەکەیان.
١٢ـ چاندنی ئاراستە ئەرێنییەکان دەربارەی ژینگەپارێزی.
١٣ـ باشترکردن و بەرزکردنەوەی رەوشت و رەفتارەکانی منداڵان.
١٤ـ دەوڵەمەندکردنی خەیاڵی منداڵان و توانای لێکدانەوە و بۆچوون و گریمانەکانیان.
١٥ـ گەشەکردنی توانای هەستکردنی منداڵان بە جوانی ئاواز و بە نایابی ترپەی وشەکان و بە موزیکی هۆنراوەکان.
١٦ـ زانین و ئاشنابوونیان بە جۆرە جیاوازەکانی ئەدەبی لە هۆنراوە و چیرۆک و شانۆ.

١٧ـ گەشەکردنی حەز و ئارەزوویان لە تێژینەوە و دۆزینەوە و داهێنان.
١٨ـ گەشەکردنی حەزی ئاشنابوونیان بە پەرتووکخانە و سەرچاوەکانی پەرتووکخانە.
١٩ـ بەرزبوونەوەی ئاست و توانای زمانی منداڵان و توانای گوزارشتکردنیان.
٢٠ـ سوودوەرگرتن لە کاتی پەرژان بە خوێندنەوەی بابەتی خۆش و بەسوود.
٢١ـ کارکردن بە خۆشکردنی متمانەبەخۆبوون و پشتبەستن بەتواناکانی خۆیان و ڕێزگرتن لە خودی خۆیان و لە کەسانی تر.

ئامانجە گشتییە پەروەردەییەکانی گۆڤاری منداڵان:

١ـ گەشەکردن و زیادکردنی زانیاری و زانستی منداڵان.
٢ـ گەشەکردنی بەها پەسەندەکان.
٣ـ گەشکردنی بەشداریکردنی ئەرێنی لای منداڵان.
٤ـ مەستکردنی پێداویستییەکانی دەروونی و ئەقڵیی منداڵان.
٥ـ گەشەکردنی داهێنان لە لای منداڵان.
٦ـ گەشەکردنی ڕەوشتی کۆمەڵایەتی پەسەند لە کۆمەڵگەدا.
٧ـ گەشەکردنی بەهرەی خوێندنەوە.
٨ـ گەشەکردنی چێژی جوانی لای منداڵان.
٩ـ گۆڤار هەیەکی گرنگی پەروەردەیی و ڕۆشنبیری و خۆشییە، ڕۆشنبیریش بێ ئامانج و مەبەست نییە.. پێویستە بە شێوازێکی ئەوتۆ بڕازێنرێتەوە کە منداڵان بە لای خۆیدا ڕابکێشێت و چێژ و خۆشی لە خوێندنەوەی وەربگرن.
١٠ـ ئامانجی هەموو گۆڤارەکان، ئامانجی پەروەردەییە. پێویستە لە دەرکردنی گۆڤاری منداڵان و هەموو میدیا گشتییەکانی تایبەت بە منداڵان، ئەم ڕاستییە لەبەرچاو بگیرێت.
١١ـ تیشکخستنەسەر کێشە پەروەردەیی و کۆمەڵایەتییەکان، بە تایبەتیش ئەوانەی دێنە ڕێی منداڵان، بەشداریکردنیش لە چارەسەرکردنیان.
١٢ـ گەشەکردنی هۆشیاری لە پەیامی پیرۆزی مامۆستا و لە بەرزڕاگرتنی پێگەی لە کۆمەڵدا.
١٣ـ کارکردن بە پێگەیاندنی کادیری پسپۆر لە بواری میدیای پەروەردەییدا.
١٤ـ بەرزهەڵنانی پێشەنگ و نموونەیی پەروەردەیی.
١٥ـ بە دواداچوون و ئاگاداربوون لەو تازەگەرییانەی لە بواری بیری پەروەردەیی و تەکنەلۆژیای فێرکردن و زانیاریدا دێنە

ئاراوە.
١٦ـ چاندنی ڕەحی کاری هەرەوەزی لە منداڵاندا.

زمانی گۆڤاری منداڵان:

زمانی منداڵان جیاوازی هەیە لەگەڵ زمانی گەورەکاندا، ئەمەش بە جیاوازی و توانای ئەقڵی منداڵان و ئەقڵی گەورەکان دەگەڕێتەوە.. بۆیە پێویستە گۆڤارەکانی منداڵان بە زمان و شێوازێک بنووسرێن، کە نزیکبن لە تێگەیشتنی منداڵان و لە ئەقڵیانەوە.

بە کورتی پێویستە زمانی گۆڤاری منداڵان:

١ـ سووک و ئاسان بێت و دوورکەوتنەوە لە وشەی گران و لە دەستەواژەی نامۆ.

٢ـ بەکارهێنانی شێوازی گونجاو، بەپێی بابەتە بڵاوکراوەکان، لە چیرۆک و هۆنراوە و پەخشان و بابەتی زانیاری و هەواڵ و وتەی ژمارە و...هتد.

٣ـ پێویستە بابەتەکان لەگەڵ فەرهەنگی زمانی تەمەنی منداڵی بە نووسراودا گونجاوبن.

٤ـ گەشەکردنی توانای زمانی منداڵان بە شێوازێکی ساکار و پایە بە پایە.

٥ـ بەیاخدان بە دەستوور و ڕێزمانی کوردی و بڵاونەکردنەوەی شێوازە هەڵەمەکی.

٦ـ بەکارنەهێنانی شێوازی ڕەوانبێژی و خوازەیی گران و ئاڵۆز لە بابەتەکاندا.

٧ـ بەکارهێنانی زمانی پەتی و ئاسان و، بە کورتی نووسینی بابەتەکان.

کێشەکانی گۆڤارەکانی منداڵانی کورد:

١ـ گرانی نرخی گۆڤارەکان، کە لە توانای کڕینی زۆربەی منداڵانی کەم دەرامەتدا نین بە تایبەتیش لەم ئەمڕۆدا کە کوردستان ڕووبەڕووی قەیرانی دارایی بۆتەوە.

٢ـ کەمی ژمارەی چاپکراوی گۆڤارەکانی منداڵان و نەبوونی دەزگا و کۆمپانیایەکی تایبەت بە بڵاوکردنەوە. بۆ نموونە گۆڤاری (پەپولە) کە لە سلێمانی دەردەچێت باشترین گۆڤاری گشتی منداڵانە لە کوردستاندا، لە ئێستادا، لە هەر ژمارەیەکی تەنها (٥٠٠٠) دانەی لێ چاپ دەکرێت و بڵاودەکرێتەوە.. لەچاو ژمارەی منداڵانی کوردەوە زۆر کەمە. ناگات بە هەموو شار و شارۆچکەکانی کوردستان. هەموو قوتابخانەکانیش نایکەن.

٣ـ بەکارهێنانی دیالێکتی جیاوازی کوردی لە نووسینی بابەتەکانی گۆڤاری منداڵان، بۆ نموونە گۆڤاری (پەپولە) بە دیالێکتی کرمانجی

خواروو(سۆرانی) دەردەچێت، گۆڤاری (سڤەرە) ش، بە کرمانجی باکوور(بادینانی) دەردەچێت.. زۆر بە زەحمەت منداڵانی سۆرانی دەتوانن سڤەرە بخوێننەوە، منداڵانی بادینانیش زۆر بە زەحمەت دەتوانن پەپولە بخوێننەوە. ئەمەش کێشەیەکی گەورەیە و راستییەکە و ناشارێتەوە کە زیانەکی گەورەی بە زمانی کوردی و بە یەکێتی نەتەوەکەمان گەیاندووە، ئەم کێشەیەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی (زمانی ستانداردی یەکگرتووی کوردی) کە ببێت بە زمانی فەرمی نووسین و خوێندنەوەمان.

٤- هەندێ لەو گۆڤارانەی لە ئێستادا بۆ منداڵانی کوردمان دەردەچن لە رووی پێویستییە هونەرییاکانەوە، وەکوو پێویست نین. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی کادیری پسپۆری هونەری بواری گۆڤاری منداڵان.

٥- کەمی کادیرانی پسپۆر و شارەزا و بە توانای بواری رۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان، کە لە گۆڤارە کوردییەکانی منداڵاندا کاردەکەن.

٦- نەبوونی بوودجەی پێویست و پشتگیری نەکردنی تەواویان لە لایەن وەزارەتی رۆشنبیری کوردستانەوە.. هەندێکیان تەنها پشت بە پارەی فرۆشتنی گۆڤارەکانیان دەبەستن. تا پارەی فرۆشتنیان وەرنەگرن، ناتوانن ژمارەیەکی تر دەربکەن. بۆیە چەند گۆڤارەکی منداڵان لە کوردستاندا، لەبەر کێشەی بە پارەیی داخران و دەرناچن.

٧- نەبوونی گۆڤاری تایبەتی بە منداڵانی کوردمان، وەکوو (گۆڤاری زانیاری) و (گۆڤاری وەرزشی) و (گۆڤاری هونەری) و (گۆڤاری کۆمیدی).

٨- پەیڕەوینەکردنی دەستووری رێنووسێکی یەکگرتووی کوردی لە گۆڤارە کوردییەکاندا بۆ منداڵان. لە چەند گۆڤارێکی منداڵان و بگرە لەهەمان گۆڤاردا گەلی وشەمان بەرچاو دەکەون، کە بە دوو شێوە رێنووس نووسراون، بە نموونە: (کەرکووک، کەرکوک)، (پێ کەنین، پێکەنین)، (ئالفوبێ ی کوردی، ئەلفوبێی کورد) گەر ئەمە لای گەورەکان ئاسایی بێت، بەڵام لای منداڵ پرسیار دروست دەکەن.. کە کامیان راستە؟

٩- کاتی نادیاری دەرچوونی گۆڤارەکانی منداڵان، ئەو گۆڤارانەی کە وەرزین، نازانرێت کە ژمارەی داهاتووی کەی دەردەچێت.. لەوانەیە بکە بێتە هۆی تۆرانی منداڵان لەو گۆڤارانە.

(*) سوودم لەم سەرچاوانە وەرگرتووە:

١ـ عبدالفتاح أبو معال ـ أثر وسائل الاعلام على الطفل ـ عمان: ١٩٩٧
٢ـ د. طارق البكرى ـ مجلات الاطفال ـ ٢٠٠٣
٣ـ رێزا شوان ـ چاوپێخشانێک بە مێژووی ئەدەبی منداڵان ـ کەرکووک ـ ٢٠١٥
٤ـ د. عبدالرزاق محمد الدليمى ـ الاعلام التربوي ـ ٢٠١١
٥ـ محمد عوض ـ اعلام الطفل ـ الكويت ـ ١٩٩٤
٦ـ كافية رمضان ـ تربية الطفل من خلال وسائل الاعلام ـ مجلة الاعلام العربي
العدد ـ ١٣و ـ ١٤ـ تونس.
٧ـ آلاء اليحيوي ـ مفهوم الاعلام التربوي ـ موقع الاعلام العربي.
٨ـ د. ماجدة احمد الصرايرة ـ الاعلام التربوي ـ دار الخليج للنشر والتوزيع ـ ٢٠١٤
٩ـ احمد بن محمد بن خلفان المعمري ـ دور التقنيات الحديثة في الاعلام التربوي
سلطنة عمان ـ ٢٠١٤
١٠ـ نزيه الديب ـ الاعلام التربوي وعلاقته بالتعليم ـ ٢٠١٠

رێزا شوان
نەرویج : ٢٥/ فێبروار/ ٢٠٢٠